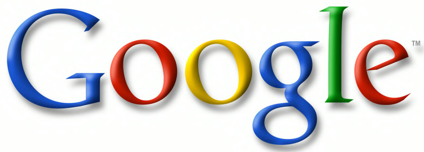
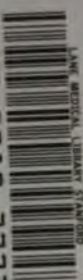

Google

HET MATRIARCHAAT

BIJ DE

OUDE ARABIEREN

DOOR

G. A. WILKEN.

4

AMSTERDAM,
J. H. DE BUSSY
1884.

HET MATRIARCHAAT

BIJ DE

OUDE ARABIEREN.

HET MATRIARCHAAT

BIJ DE

OUDE ARABIEREN

DOOR

G. A. WILKEN.

AMSTERDAM,
J. H. DE BUSSY.
1884.

ما لا يعلم كله لا يترك كله فان العلم
بالبعض خير من الجهل بالكل ✿

Het vraagstuk van een oorspronkelijk matriarchaat heeft in den laatsten tijd de aandacht van velen tot zich getrokken. Men weet wat daaronder moet worden verstaan. Het matriarchaat is de verwantschap door de moeder, gelijk het patriarchaat die door den vader is; bij het eerste wordt de afstamming uitsluitend in de vrouwelijke, bij het tweede in de mannelijke lijn nagegaan. Van deze twee is de matriarchale verwantschap de meest oorspronkelijke. Men zou kunnen zeggen dat zij eene phase is, die het familieleven allerwege in zijne ontwikkeling doorloopen heeft. Van tal van volken in alle deelen der wereld wordt ons dan ook bericht, dat zij het matriarchaat nu nog beoefenen of eertijds beoefend hebben, terwijl men zelfs daar waar het andere verwantschapsstelsel bestaat, dikwijls gebruiken en instellingen aantreft, die in dat stelsel niet passende, doch daarentegen volkomen aan het matriarchaat beantwoordende, ook blijkbaar overgebleven zijn van eenen tijd, toen dit matriarchaat de heerschende vorm was van het familieleven.

Het is mijn voornemen in de volgende bladzijden het hier bedoelde vraagstuk te beschouwen met betrekking tot de Semitische volken, meer bepaaldelijk de oude Arabieren. Aanleiding tot het schrijven van dit opstel vond ik in eene verhandeling van den bekenden orientalist Robertson Smith: »Animal worship and animal tribes among the Arabs and in the Old Testament" [1]). De schrijver vermeldt hierin verscheidene feiten, die op een oorspronkelijk matriarchaat bij de Arabieren wijzen, doet dit echter slechts ter loops. Het kan dus waarschijnlijk zijn nut hebben, die feiten hier nader uiteen te zetten, ze onderling in verband te brengen en te vergelijken met

---

1) Journal of philology, Vol. IX, p. 75—100.

hetgeen de jongste onderzoekingen ons omtrent dit verwantschapsstelsel elders geleerd hebben. Bovendien wensch ik de gelegenheid te benuttigen eenige andere, door Robertson Smith niet vermelde, gegevens ter sprake te brengen, die tot eene juiste oplossing van het vraagstuk leiden kunnen.

De verhandeling van Robertson Smith heeft, zooals de titel het van zelf aanduidt, ten doel het bestaan van de dierenvereering bij de Semitische volken aan te toonen. Ten aanzien van de Arabieren tracht de schrijver te bewijzen, dat zij voorheen het *totemisme* moeten hebben gekend. Men weet dat dit woord van de Noord-Amerikaansche Indianen afkomstig is. Elke stam hier heeft, onder de benaming *totem*, het een of ander dier, dat als een fetis vereerd wordt, waarnaar de stam heet en waarvan zijne leden hunne afkomst afleiden. De Roodhuid, die den bever b. v. als zijn totem erkent, heeft ook den bever tot beschermgeest, draagt diens naam en beschouwt zich als aan de geheele soort verwant [1]). Dat bij de Arabieren vele stammen dierennamen dragen, is van genoegzame bekendheid. Zoo zijn er verschillende stammen, die Asad, leeuw, heeten. Verder heeft men eenen stam Kalb, hond, Ẓabjân, afgeleid van ظبى gazelle, Aws, wolf, Thawr, stier, ʿOqâb, arend, Banû Ḥamâma, zonen van de duif, enz. Naar de Arabische genealogieën zouden deze namen oorspronkelijk persoonsnamen zijn geweest, die, op het nageslacht overgaande, van zelf stammennamen geworden zijn. Zoo leiden allen, die tot den stam Kalb behooren, hunne afkomst af van een bepaalden persoon Kalb, die de zoon was van Wabra, zoon van Thaʿlaba, achter-achterkleinzoon van Qoḍâʿa, kleinzoon van Saba'. Het is echter reeds meermalen opgemerkt, dat aan de Arabische geslachtslijsten slechts weinig historische waarde mag worden toegekend. »Men moet zich", aldus onder anderen Nöldeke [2]), »de naïeve voorstelling afwennen alsof die kunstmatige genealogische gebouwen, die Mohammed Al-Kalbî, zijn zoon Hisjâm en enkele anderen hebben opgericht, daar waar zij hooger opklimmen dan de naaste familiebetrekkingen van het toen levend geslacht, de zuivere waarheid bevatten. Denkt men dan waarlijk, dat b. v. al de talrijke Qais-stammen, die zulk een groot gedeelte van Midden-Arabië bewoonden, van een individu Qais afkomstig waren, die tegen den tijd van Christus geboorte leefde? Ik houd daarentegen bepaald vol, dat geen volk en geen groote stam zijn stamvader gekend heeft". Volkomen in overeenstemming hiermede is de opmerking van Robertson Smith: »that in remoter times, and these not so very remote after all, gentile groups were not named from a historical ancestor".

---

1) Behalve dieren komen ook, hoewel niet zoo veelvuldig, planten, ja zelfs enkele hemellichamen, als totem's voor. Even sterk geprononceerd als bij de Noord-Amerikaansche Indianen, wordt het totemisme bij de bewoners van het vasteland van Australië aangetroffen. De totem heet hier *kobong*.

2) Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, dl. XVII, blz. 707.

Het feit dat de stammen bij de Arabieren dierennamen dragen, moet dus op eene andere wijze verklaard worden. Onze schrijver nu vermoedt dat die namen oorspronkelijk eene godsdienstige beteekenis hebben gehad, op dezelfde wijze met eene dierenvereering hebben samengehangen, als dit bij het totemisme het geval is. Dat men zich naar de godheid noemde, die men vereerde, was bij de oude Arabieren niets ongewoons. Godennamen kwamen dan ook veelvuldig voor, niet alleen als persoons-, doch ook als stammennamen [1]). Zoo trof men, als een uitvloeisel van den maan- en zonnedienst in de tijden vóór Mohammed, eenen stam aan die Hilâl, nieuwemaan, een anderen die Badr, vollemaan, een derden die Sjams, zon, heette. Als naam van eenen stam, tevens van eenen god, had men nog Ghanm, en verder Nihm, Nuhm en Nuham. Bij analogie zou men reeds kunnen aannemen dat de dieren, die hunne namen aan stammen gegeven hebben, oorspronkelijk ook vereerd werden. Van enkelen nu is dit met zekerheid bekend. De duif b. v. was eene godheid van de Kaʿba, en evenzoo de gazelle [2]): naar deze beide godheden moeten de Banû Ḥamâma en de Banû Ẓabjân zich zeker genoemd hebben. Verder zal wel aan Jaghûth, den leeuwgod, de stam Asad, aan Nasr, den arendgod, de stam ʿOqâb beantwoord hebben. Dat toch deze beide wezens slechts voorstellingen van de attributen van eenen zonnegod zouden zijn geweest, gelijk velen aannemen, wordt door Robertson Smith betwijfeld [3]).

Met weinige woorden slechts hebben wij hier kunnen aanduiden hetgeen den hoofdinhoud uitmaakt van de verhandeling van Robertson Smith. Volgens den schrijver waren dus de Arabische stammen oorspronkelijk totem-stammen, stammen die het dier of het voorwerp, waarnaar zij genoemd waren, vereerden. Eene eigenaardigheid nu van het totemisme is dat de totem zich in de vrouwelijke lijn voortplant: het kind volgt de totem van de moeder. De Roodhuiden

---

1) Zie hierover o. a.: Osiander, Studiën über die vorislâmische Religion der Araber, Zeitschr. der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, dl. VII, blz. 465—467.

2) In eene noot voegt Robertson Smith er nog bij: „The totem character of the dove among the Semites is confirmed by the fact that the Syrians would not eat it."

3) Het bestaan van eene dierenvereering bij de Semitische volken wordt door velen bestreden. Zoo o. a. door Baudissin, die het geheel ter zijde stelt, met de opmerking, dat „nothing is yet known of a sacred character being ascribed to living animals among the Semites, and when the gods are figured in animal form or accompanied by animals, the animal can be more or less clearly made out to be a pictorial representation of the attributes of the celestial gods." Hieromtrent merkt Robertson Smith echter op: „Now it will of course be admitted that among the Semites animal gods were largely identified with astral powers. But this by no means proves that from the first the animal was a mere emblem of heavenly attributes.... Indeed when we look at the matter closely we find no complete proof that all Semitic animal gods were identified with planets or constellations even in the later developments of their worship. What is the astral equivalent of the flygod Beelzebub? or of Dagon, whose character as a fishgod Baudissin himself accepts as probable? Or if we turn to Arabia, what proof can be offered beyond vague analogy that the god worshipped by the Dhu-'l-kalâʿ, under the name and figure of an eagle (Nasr), was a form of the sungod, or that a planetary character belonged to Yaghûth, whose image was that of a lion, or Yaʿûq, who was figured as a horse. It would tax the ingenuity of the boldest symbolist to reduce to its astral elements the Jewish worship of all manner of creeping things and unclean beasts."

beoefenen dus het matriarchaat. Ook voor de Arabieren tracht Robertson Smith dit aan te toonen. Van zelf zijn wij hier aan het punt gekomen, dat wij meer speciaal in dit opstel wenschen na te gaan.

Gelijk men weet, is de oorsprong van het matriarchaat te zoeken in de onzekerheid van het vaderschap ten gevolge van het ontbreken van een geregelden huwelijksband in primitieve maatschappijen. Als uitgangspunt hebben wij ons toch eenen toestand voor te stellen, waarbij er geen huwelijk bestond, de vrouw niet aan een bepaalden man verbonden was, doch nu eens den eenen, dan weder den anderen man van den stam toebehoorde. Uit dezen staat van algemeene vermenging, promiscuiteit, van volslagen hetaerisme, moet zich langzamerhand het individueele huwelijk gevormd hebben. Sommigen, waaronder in de eerste plaats Mac Lennan, nemen aan dat dit geschied is langs den weg der polyandrie, allereerst eene ruwere polyandrie, waarbij personen, die samen eene vrouw bezaten, onderling niet verwant waren, later eene meer ontwikkelde, waarbij verwanten, in den regel broeders, gemeenschappelijk eene vrouw hadden [1]). Hoewel de polyandrie, onder deze beide vormen, bij vele volken wordt aangetroffen, is het toch zeer twijfelachtig of zij allerwege eene ontwikkelingsphase is geweest. Lubbock en anderen beschouwen deze instelling dan ook meer als een exceptioneel verschijnsel, grootendeels ontstaan ten gevolge van schaarschte van vrouwen [2]). Het is in deze tijden vóór de vestiging van het individueele huwelijk, onder het hetaerisme dus, dat het matriarchaat zich moet hebben gevormd. Allereerst hebben wij dus na te gaan in hoeverre het hetaerisme oorspronkelijk ook bij de Arabieren bestaan heeft.

Het oudste bericht, dat wij van de Arabieren hebben, is dat van den Griekschen geograaf Strabo. Omtrent de seksueele verhoudingen lezen wij bij dezen schrijver het volgende [3]): »De goederen zijn gemeenschappelijk eigendom van alle leden der familie: de oudste is daarvan het hoofd. Zij hebben allen ééne vrouw. Die het eerst komt, gaat tot haar in en laat ten teeken daarvan zijnen stok voor de deur staan. Des nachts echter behoort zij alleen aan den oudste." Uit deze woorden zou men kunnen opmaken dat de oude Arabieren eene geregelde polyandrie hadden, hetgeen dan ook de voorstelling is van Robertson Smith. Hetgeen echter bij Strabo op de aangehaalde woorden volgt, doet de zaak in een geheel ander licht verschijnen. »Zij hebben ook gemeenschap met hunne moeders. Overspel wordt met den dood gestraft, doch overspel wordt alleen begaan bij gemeenschap met eene vrouw uit een anderen stam," m. a. w. personen van denzelfden stam mochten

1) Mac Lennan, Studies in ancient history, comprising a reprint of Primitive Marriage, blz. 124 vlg.
2) Lubbock, On the origin of civilisation and primitive condition of man, blz. 138.
3) Strabo, XVI, 7.

zich naar willekeur met elkander vermengen, de vrouwen behoorden niet ieder aan een enkelen man of aan eenige bepaalde mannen, doch aan alle mannen van den stam, zonder onderscheid zelfs van de banden des bloeds. Het verhaal, dat Strabo vervolgens doet van de dochter van eenen koning des lands, die door hare vijftien broeders werd bemind, welke zonder ophouden bij haar kwamen, zoodat zij eene list verzon om zich van deze bezoeken te bevrijden, bevestigt onze opvatting, daar het minder voor eene polyandrie, dan wel voor eene echtelooze gemeenschap in den stam getuigt.

Een tweede bericht uit de klassieke oudheid, waarop wij nu de aandacht wenschen te vestigen, is van Ammianus Marcellinus. Volgens dit bericht waren huwelijken, waarbij de vrouw duurzaam en voor goed aan een bepaalden man verbonden werd, bij de oude Arabieren niet bekend, doch sloten deze slechts huwelijken op tijd. Ziehier hetgeen wij daaromtrent bij dezen schrijver aangeteekend vinden [1]): »Zij (de Saracenen) brengen hun leven in voortdurend trekken door. Hunne vrouwen huren zij voor geld voor een bepaalden tijd volgens overeenkomst, en opdat het een schijn van huwelijk hebbe, biedt de aanstaande echtgenoote, onder den naam van huwelijksgift, aan den man eene lans en eene tent aan, [2]) om zich, zoo hij verkiest, na den bepaalden dag van hem te verwijderen.... Zoolang zij dus leven, zwerven zij heinde en ver rond, zoodat hunne vrouwen op de eene plaats huwen, elders bevallen, en weder ver weg hare kinderen opvoeden, terwijl haar nooit veel rust gegund wordt."

Deze huwelijken op tijd, waarvan Ammianus Marcellinus spreekt, moeten tijdens het optreden van Mohammed nog bestaan hebben. Men weet toch dat de profeet die aan zijne volgelingen toestond. In den Islâm zijn deze huwelijken bekend onder den naam van متعة *mot^ca*, d. i. genot, of نكاح المتعة *nikâḥ al-mot^ca*, genotshuwelijk. [3]) Zij werden voor een bepaalden termijn aangegaan en waren dus rechtens ontbonden met het verstrijken van dien termijn. Het kan waarschijnlijk zijn nut hebben hier eenigszins in bijzonderheden de geschiedenis dezer instelling na te gaan. Ter kenschetsing van de seksueele verhoudingen bij de oude Arabieren, is de motᶜa niet van belang ontbloot.

De vraag, die wij allereerst hebben na te gaan, is in hoeverre

1) Ammianus Marcellinus, XIV, 4.

2) »Atque ut sit species matrimonii, dotis nomine futura coniunx hastam et tabernaculum offert marito." Dit klinkt al zeer zonderling en moet stellig eene vergissing zijn. Het ligt voor de hand, en, uit hetgeen straks zal volgen, zal dit duidelijker worden, dat het alleen de man was, die aan de vrouw iets gaf, en niet omgekeerd. Voor de Romeinen met hun begrip van »dos" moest dit wel vreemd zijn, en waarschijnlijk dat onze schrijver zich daardoor heeft laten misleiden. Zoo zegt ook Tacitus, blijkbaar daarover eenigszins verwonderd, van de Germanen sprekende: »Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert." (Germania, XVIII).

3) In Zamachsjarî's commentaar op qorân IV, 28 lezen wij: سمّيت متعة لاستمتاعه بها او لتمتيعه لها بما يعطيها d. i. »mot'a heet het omdat de man van de vrouw geniet, of omdat hij haar genieten laat van hetgeen hij haar (als betaling) geeft."

er in den qorân over de mot^ca gesproken wordt. In vers 28 van de vierde sura, waarvan de openbaring valt te Medina tusschen de jaren 3 en 5 der H., lezen wij: »Het is u geoorloofd vóor uw geld vrouwen te nemen.... Geeft haar, voor hetgeen gij van haar genoten hebt, hare loonen." [1]). De latere orthodoxe overlevering wil in deze plaats eenvoudig het gewone huwelijk vermeld zien en verklaart dienvolgens het woord »loonen" door »bruidschat" (اجور = مهور plur. van مَهْر). Deze meening stellen de meeste qorâncommentaren dan ook voorop. Daarnaast vermelden zij echter ook het gevoelen van hen, die het hier bedoelde vers beschouwen als op de mot'a betrekking hebbende, onder wie in de eerste plaats Ibn 'Abbâs behoort. Van dezen wordt zelfs overgeleverd [2]), dat hij de laatste woorden zou hebben gelezen: »Geeft haar, voor hetgeen gij v o o r d e n o v e r e e n g e k o m e n t e r m i j n van haar genoten hebt, hare loonen," [3]) waardoor het boven allen twijfel verheven wordt dat hier van tijdelijke echtverbintenissen sprake is. Overigens vindt men in den qorân geene andere plaatsen, welke op deze zaak betrekking hebben. Uitvoeriger daarentegen zijn de tradities. Allen komen daarin overeen, dat Mohammed aan zijne volgelingen de mot'a heeft toegestaan. Alleen omtrent het tijdstip waarop dit geschied is, en omtrent de vraag of de profeet later al dan niet deze soort van huwelijken weder verboden heeft, bestaat verschil van gevoelen. Gaan wij de voornaamste dier overleveringen na [4]).

In de eerste plaats komt in aanmerking hetgeen ons overgeleverd wordt van Sabra. Deze verhaalt namelijk [5]) dat Mohammed in den tijd van oponthoud te Mekka, na de inneming dezer stad, in het jaar 8 der H., [6]) de mot'a toestond aan zijne volgelingen. »En ik," aldus gaat de verhaler voort, »begaf mij met een mijner vrienden naar eene vrouw van de Banû 'Amir en wij vroegen haar voor de mot'a. Zij informeerde toen wat wij haar geven wilden. En wij boden haar onze mantels aan. De mantel nu van mijnen vriend was beter dan de mijne, doch ik was mooier dan hij. Toen de vrouw dus den mantel van mijnen vriend beschouwde, was zij er blijkbaar mede ingenomen, doch toen zij mij zag, wekte ik hare bewondering op. Zij zeide daarom dat zij mij verkoos en dat mijn

---

1) فما استمتعتم به منهن فاتوهن اجورهن.

2) Zie de commentaren van Zamachsjarî en Qortobî op qorân IV, 28.

3) فما استمتعتم به منهن الى اجل مسمّى فاتوهن اجورهن.

4) Het is hier de plaats om mijnen dank te betuigen aan mijnen vriend Dr. Snouck Hurgronje, die mij de bestaande traditieplaatsen wel heeft willen aanwijzen, en mij verder, niet alleen bij het bewerken van dit gedeelte van mijn opstel, doch ook elders, menigen nuttigen wenk heeft gegeven.

5) Zie de traditieverzameling van Moslim, met den commentaar van Nawawî, dl. III, blz. 312—314, waar meerdere redacties van het verhaal voorkomen.

6) Zoo althans in eene der redacties. In eene andere heet het, zonder bepaling van tijd en plaats: اذن لنا رسول الله بالمتعة.

mantel voldoende betaling was. En ik bleef bij haar drie dagen, toen de profeet beval, dat ieder die eene vrouw in motᶜa had, haar weg moest zenden." [1]) Geheel in strijd met deze overlevering, wat de tijdsbepaling betreft, is eene andere traditie van denzelfden Sabra, volgens welke de profeet de motᶜa zou hebben verboden op den dag van de inneming van Mekka, waaruit volgt dat de vergunning daartoe vóór dien datum moet zijn gegeven [2]). Nog eene andere overlevering van Sabra vermeldt, zonder opgave van tijd, de woorden waarmede Mohammed, namens God, de afschaffing ten eeuwigen dage proclameerde van de eerst door hem, Mohammed, veroorloofde motᶜa en in verband daarmede het gebod om de vrouwen, met wie men zich op deze wijze verbonden had, weg te zenden, zonder de haar gegevene geschenken terug te vorderen [3]). Een tweede overleveraar, die hier genoemd moet worden, is Salama. Volgens dezen zou de profeet het genotshuwelijk hebben toegelaten bij den veldtocht van Awṭâs, dat is dus na de inneming van Mekka, doch het na drie dagen weder verboden hebben [4]). Andere tradities, waaronder voornamelijk die van den neef van Mohammed, ᶜAlî b. Abî Ṭâlib, stellen het tijdstip van de intrekking der vergunning tot de motᶜa vroeger, en wel op den dag van den slag van Chaibar, in het jaar 7 der H., dat is dus vóór de inneming van Mekka [5]). De Mohammedaansche geleerden hebben getracht in deze en meer andere uiteenloopende berichten eenige overeenstemming te brengen en zoo zijn zij tot de voorstelling gekomen, dat Mohammed twee malen vergunning tot de motᶜa gegeven en twee malen die vergunning ingetrokken heeft, de laatste maal voor goed tot het einde der wereld [6]).

---

1) In eene der redacties komt deze tijdsbepaling van drie dagen niet voor, doch eindigt het verhaal eenvoudig met de woorden: ثم استمتعت منها فلم اخرج حتى حرّمها رسول الله.

2) In deze traditie, Moslim III, blz. 314, wordt zonder dat van de invoering gesproken wordt, eenvoudig medegedeeld dat de profeet: نهى يوم الفتح عن متعة النساء.

3) Moslim, III, blz. 313: يا ايها الناس انى قد كنت اذنت لكم فى الاستمتاع من النساء وان الله قد حرم ذلك الى يوم القيامة فمن كان عنده منهن شىء فليخل سبيله (var. سبيلها) ولا تاخذوا مما اتيتموهن شيئا.

4) Moslim III, blz. 312.

5) Moslim III, blz. 315. Volgens deze traditie verbood de profeet de mot'a tegelijk met het eten van het vleesch van tamme ezels.

6) Zamachsjarî op qorân IV, vers 28: وقيل أُبيح مرتين وحُرّم مرتين. Volgens Nawawî, een meester in het vak der جمع, harmonistiek, zou Mohammed de eerste vergunning tot de mot'a gegeven hebben vóór den يوم خيبر, vóór den slag van Chaibar, welke vergunning werd ingetrokken op dien dag. De tweede vergunning werd gegeven op den يوم الفتح, bij de inneming van Mekka, dat is hetzelfde als يوم اوطاس, de slag

Tegenover de genoemde tradities staan echter andere, die geheel zwijgen van eene opheffing der mot^ca door Mohammed zelven. Zoo wordt op gezag van Abdallah b. Mas^cud verteld, dat Mohammed bij eenen krijgstocht, toen zijne volgelingen zoozeer het gemis van hunne vrouwen gevoelden, dat zij zich wilden castreeren, hun zulks verbood, doch hun daarentegen veroorloofde, tegen een kleedingstuk of iets dergelijks, tijdelijke huwelijken te sluiten [1]). Van eene latere opheffing van de vergunning maakt deze traditie geen gewag. Andere overleveraars vermelden uitdrukkelijk, dat de afschaffing der mot^ca eerst door Omar geschied is. Welk eén groot tegenstander deze van de mot^ca was, kan onder anderen blijken uit een gezegde, dat van hem overgeleverd wordt. »Laat er geen man bij mij gebracht worden", aldus zou hij hebben uitgeroepen, »die eene vrouw op tijd getrouwd heeft of ik laat hem steenigen" [2]). Onder hen nu, die de afschaffing der mot^ca aan Omar toeschrijven, behoort Djâbir b. Abdallah. Van dezen vermeldt de traditie, dat hij, naar aanleiding van de mot^ca gevraagd, zou hebben geantwoord: »Wij plachten mot^ca-huwelijken te sluiten tegen een handvol dadels of meel in den tijd van den profeet en van Abû Bakr, totdat Omar ons zulks verbood" [3]). De belangrijkste en meest gezaghebbende traditie in dit opzicht is echter die van Ibn ^cAbbâs. Dezen worden namelijk de woorden in den mond gelegd: »De mot^ca is slechts een genadebewijs, waarmede God de Allerhoogste zijne dienaren begenadigd heeft, en ware het niet om het verbod van Omar, dan zouden ellendelingen alleen hoererij bedrijven" [4]). Wel heeft men willen beweren dat zij, die de afschaffing van de mot^ca op deze wijze aan Omar toeschrijven, van het verbod door Mohammed geen kennis bekomen hebben [5]), doch van Ibn Abbâs kan dit zeer zeker niet gezegd worden. Eene traditie toch maakt gewag, dat de zooeven genoemde Alî b. Abî Ṭâlib aan Ibn ^cAbbâs, toen deze in de mot^ca volharden bleef, zou hebben gezegd: »Pas op, Ibn ^cAbbâs! De profeet heeft zulks verboden op den dag van Chaibar" [6]). Volgens sommigen zou Ibn ^cAbbâs op zijn sterfbed zich bekeerd heb-

---

van Awṭâs, daar zij zoo dicht bij elkander liggen, en drie dagen later voor goed ingetrokken. Zie: Moslim III, blz. 311.

1) Moslim, III, blz. 309—311.

2) Zamachsjarî op qorân IV, vers 28.

3) Moslim III, blz. 312. Volgens eene andere redactie zou het antwoord zijn geweest: نعم استمتعنا على عهد رسول الله وابى بكر وعمر.

4) Qortobî op qorân IV, vers 28: ما كانت المتعة الّا رحمةً من الله تعالى رحم بها عباده ولولا نَهْى عمر عنها ما زنا الّا شقىّ.

5) Zoo teekent o. a. Nawawî dit aan in zijn commentaar op de hierboven geciteerde traditie van Djâbir b. Abdallah. Bij de overlevering van Abdallah b. Mas'ud, die, gelijk wij hierboven reeds opmerkten, in het geheel niet spreekt van de afschaffing der mot'a heet het eveneens: انه لم يبلغه نسخها.

6) Moslim III, blz. 315.

ben en teruggekomen zijn van zijne verklaringen in zake de mot'a, iets dat al zeer onwaarschijnlijk klinkt [1]).

Men ziet dus dat de overleveringen niet eenstemmig zijn omtrent de vraag of Mohammed de mot'a al dan niet heeft afgeschaft. De Sonniten nemen de tradities van de afschaffing door Mohammed aan en beschouwen daarmede qorân 4, vers 28, voor zoover zij meenen dat hier deze instelling, en niet het gewone huwelijk, bedoeld is, als vervallen. Enkelen zoeken daarenboven de afschaffing van het gebruik uit den qorân zelven te bewijzen. Zoo baseert men zich — dit wordt ons onder anderen van 'Aïsja overgeleverd — op de volgende uitspraak van Allah [2]): »Gelukkig zijn de ware geloovigen.... die hunne vleeschelijke lusten weten te beheerschen en die hunne genietingen bepalen tot hunne echtgenooten of tot de slaven, die door hunne rechterhand worden bezeten, want dan zullen zij zonder blaam zijn. Maar zij, die hunne begeerten verder uitstrekken, zijn waarlijk zondaren". De mot'a — aldus wordt nu geredeneerd — is daarom ongeoorloofd, dewijl men daarbij gemeenschap heeft met iemand, die men noch als slavin, noch als echtgenoote bezit [3]). Doch dit laatste is juist hetgeen bewezen moet worden. 'Aïsja maakt zich dus hier aan eene petitio principii schuldig. — In tegenstelling van de Sonniten, beschouwen de Sji'iten de mot'a nog als geoorloofd [4]). Zij gronden zich daarbij zoowel op qorân 4, vers 28, als op de tradities, welke de afschaffing dezer instelling niet aan Mohammed, doch aan Omar toeschrijven [5]). Onder het chalifaat van Ma'mun, die, gelijk bekend is,

---

1) Zamachsjarî op qoran IV, vers 28, waar van Ibn 'Abbâs en van zijne meening in zake de mot'a wordt gezegd: ويروى انه رجع عن ذلك يوم موته وقال اللهمّ انى اتوب اليك من قولى بالمتعة.

2) Qorân, XXIII, vers 1, 6—7, en LXX, vers 30—31. Hierbij wordt natuurlijk ondersteld dat deze verzen jonger zijn dan de bedoelde plaats in qorân IV, hetgeen echter niet zoo is. Sura's XXIII en LXX behooren nog tot de Mekkaansche openbaringen.

3) Qortobî op qorân IV, vers 28, waar van de mot'a sprekende, wordt gezegd: وقالت عايشة والقاسم بن محمّد تحريمها ونسخها فى القران وذلك قوله تعالى (volgen de bedoelde verzen uit sura's 23 en 70) وليست المتعة نكاحا ولا ملك يمين.

4) Von Kremer, Culturgeschichte des Orients, dl. I, blz. 538, zegt omtrent de mot'a: „Es war vor Mohammed auch eine Art von Ehe, die diesen Namen kaum verdient, nicht selten, der die Araber den Namen Genussehe geben. Diese Verbindung ward auf bestimmte Zeit, gegen einen vorher verabredeten, der Frau auszufolgenden Miethlohn abgeschlossen. Mohammed schaffte diesen Missbrauch ab. Der orthodoxe Islâm hat dieses Verbot strenge aufrecht erhalten, während die shyitische Lehre die Genussehe gestattet." Dit is nu wel zeer kort, doch, daarom misschien, niet zeer juist gezegd.

5) By Querry, Droit musulman chez les schyites, leest men, art. 358, blz. 689: „Le mariage temporaire constitue un acte légal de la loi musulmane, ce contrat étant conforme aux préceptes, et n'étant aucunement interdit." Hierbij wordt in eene noot aangeteekend: „Ce dernier point est le seul dont on puisse arguer, car, en aucun passage du korân, ce mariage n'est autorisé; les jurisconsultes schyites se basent ici sur ce principe légal, que tout acte non interdit est permis." Dit is, gelijk uit het door ons medegedeelde in den tekst blijkt, minder juist gezegd. Wel degelijk baseeren de Sji'iten de mot'a zoowel op de traditie als op de openbaring. Bovendien is het geen algemeen geldend beginsel in den Islâm, dat alles wat niet verboden is, als geoorloofd moet worden beschouwd. Integendeel is het juist een vraagstuk of alle handelingen „van nature" verboden zijn en de sjar', de

Sji'itisch gezind was, werd nog eene poging aangewend om de mot'a weder algemeen in te voeren. Toen de qâḍî Jahja b. Aktham dit echter hoorde, begaf hij zich naar Ma'mun en beduidde hem, dat op grond van de openbaring — hij beriep zich op dezelfde wijze als 'Aïsja op de eerste verzen van sura 23 van den qorân — en van de traditie de mot'a gelijk stond aan hoererij. De chalief trok toen de proclamatie weder in [1]).

De mot'a was, gelijk wij begonnen zijn op te merken, een huwelijk voor een bepaalden tijd gesloten en dat dus van zelf ontbonden was met het ten einde loopen van den vastgestelden termijn, zonder dat eenige vorm van echtscheiding daarvoor noodig was [2]). Zooals uit enkele der aangevoerde traditiën, met name uit die van Sabra, Abdallah b. Mas'ud en Djâbir b. Abdallah, blijkt, werd het aangegaan tegen eene zekere vergoeding aan de vrouw. Verder zien wij uit de eerstgenoemde traditie, van Sabra, dat de nikâḥ al-mot'a zonder eenigen vorm tot stand kwam en zonder walî, voogd, en getuigen gesloten werd [3]).

Bij de Arabieren komen dus de huwelijken op tijd heden ten dage wettig althans niet meer voor dan bij de Sji'iten. Hierbij is nog in het oog te houden, dat zij alleen geoorloofd zijn voor hen, die niet anders kunnen. Van Ibn 'Abbâs, op wien de Sji'iten wat deze zaak betreft zich voornamelijk beroepen, wordt dan ook overgeleverd, dat hij, daarnaar gevraagd, zou hebben gezegd, dat Mohammed deze soort van verbintenissen alleen voor buitengewone omstandigheden had toegestaan [4]). In de eerste tijden van den Islâm was het, gelijk uit de hierboven geciteerde traditiën genoegzaam blijkt, voornamelijk bij krijgstochten, wanneer men zijne vrouwen niet bij zich had, dat de mot'a werd toegepast. Uit eene andere overleve-

---

wet, dient om den mensch mede te deelen, wat hem geoorloofd zal wezen, dan wel alles den mensch geoorloofd is, tenzij de wet hem zulks verbiedt (Zie: Snouck Hurgronje, Nieuwe bijdragen tot de kennis van den Islâm, in de Bijdragen tot de T. L. en Vk. v. Ned. Indië, Vierde volgreeks, dl. VI, blz. 418).

1) Zie: Ibn Challikân, sub voce Jahja b. Aktham, ed. Wüstenfeld, X, blz. 28. Von Kremer, O. c., dl. II, blz. 107, noot, wil in deze poging van Ma'mun om de mot'a weder in te voeren, een bewijs zien van den achteruitgang der zeden onder het chalifaat. Ik geloof intusschen dat de zaak minder daarvan, dan wel van de Sji'itische gezindheid van Ma'mun blijkt geeft.

2) Nawawî deelt, Moslim III, blz. 811, de volgende definitie van mot'a van den qâḍî 'Ijâḍ mede: واتفق العلماء على ان هذه المتعة كانت نكاحا الى اجل لا ميراث فيها وفراقها يحصل بانقضاء الاجل من غير طلاق.

3) Nawawî merkt dit ook op in zijn commentaar op deze traditie, Moslim III, blz. 818: وفي هذا الحديث دليل على انه لم يكن في نكاح المتعة وليّ ولا شهود.

4) Zie de traditieverzameling van Bochârî, ed. Krehl, dl. III blz. 423—424, in de uitgave met den commentaar van Qastalânî (Bulaq) dl. VIII, blz. 49. De mot'a was alleen geoorloofd في الحال الشديد hetgeen in den commentaar verklaard wordt door من قوة الشهوة والعزوبة dat is dus: door de sterkte van de begeerte en de onmogelijkheid daaraan te voldoen (door de afwezigheid van zijne vrouw).

ring, waarvan de isnâd opklimt tot Ibn ʿAbbâs, zien wij echter dat van deze instelling ook toen reeds gebruik werd gemaakt, wanneer men in eene vreemde stad zich bevond en voor den tijd dat men daar dacht te blijven, eene vrouw tot zich nam, die dan voor den man de plichten van eene echtgenoote vervulde [1]). Het schijnt dat ook in latere tijden de motʿa voornamelijk in dergelijke gevallen plaats had. Zoo lezen wij onder anderen in eene beschrijving van Arabië in Hamilton's New Account of the East Indies: »The largest city in Arabia felix is Sounan. It is 15 days journey Northeast from Mocha. It drives a great inland trade, and is the mart for many of the India goods that are brought to Mocha. The mechanics of different trades, have each their peculiar different street; so that whatever commodities strangers may want, they readily know where to find them. And in all the streets there are brokers for wives, so that a stranger, who has not the conveniency of an house in the city to lodge in, may marry, and be made a free burgher for a small sum. When the man sees his spouse, and likes her, they agree on the price and term of weeks, months or years, and then appear before the cadjee or judge of the place, and enter their names and terms in his book, which costs but a shilling, or thereabout. And joining hands before him, the marriage is valid, for better for worse, till the expiration of the term agreed on. And if they have a mind to part, or renew the contract, they are at liberty to choose for themselves what they judge most proper; but if either want to be separated during the term limited, there must be a commutation of money paid by the separating party to the other, according as they can agree; and so they become free to make a new marriage elsewhere" [2]).

Hierboven merkten wij reeds ter loops op, dat de motʿa blijkbaar hetzelfde is als de huwelijken op tijd, waarvan Ammianus Marcellinus spreekt. Het was dus eene instelling van de djâhilîja, van den tijd der onwetendheid, die Mohammed aan zijne volgelingen veroorloofde. Dat in de tradities niet in dien zin daarover gesproken wordt, kan geen bezwaar opleveren [3]). Inderdaad, mag men

---

1) Zie de traditieverzameling van Tirmîdzî (ed. Mirtah) dl. I, blz. 143, waar wij lezen: انما كانت المتعة فى اول الاسلام كان الرجل يقدم البلدة ليس له بها معرفة فيتزوّج المراة بقدر ما يرى ان يقيم فتحفظ له متاعه وتصلح له شيه (volgens den commentaar door sommigen gelezen شَيْئَهُ d. i. zijne zaken, door anderen شَيَّهُ d. i. zijne kookerij, dus: zijn eten en drinken).

2) Hamilton, O. c., dl. I, blz. 52—53.

3) Alleen in Zamachsjarî's commentaar op qorân IV, vers 28, zou men eene zinspeling kunnen zien op een gebruik in de djâhilîja. Wij lezen hier namelijk: وقيل نزلت فى المتعة التى كانت ثلاثة ايام حين فتح الله مكّة على رسوله ثم نُسخت كان الرجل ينكح المراة وقتا معلوما ليلة او ليلتين او اسبوعا بثوب او غير ذلك

wel vragen, hoe, zoo de mot^{c}a als instelling niet reeds bestond, Mohammed tot zoo iets kan gekomen zijn. Indien het toch niet in de zeden van het volk gelegen had, zouden er voorzeker ook geene vrouwen geweest zijn, die, tegen een kleed of tegen een handvol dadels of meel, zich tot die tijdelijke verbintenissen hadden willen leenen. Hoogst leerzaam in dit opzicht is de hierboven geciteerde overlevering van Sabra. Hieruit zien wij hoe als eene van zelf sprekende zaak eene vrouw tot de mot^{c}a gevraagd werd en zij dadelijk daartoe bereid was [1]). Tegen de conclusie dat de mot^{c}a eene instelling uit den tijd der onwetendheid was, kan dus geen bezwaar bestaan [2]).

Zoo de gevolgtrekking, waartoe wij ten aanzien van de mot^{c}a als een gebruik van de djâhilîja gekomen zijn, juist is, zien wij daaruit dat de oude Arabieren weinig begrip hadden van een duurzamen huwelijksband. Hetgeen ook daarvoor pleit, is dat bij hen huwelijken op proef voorkwamen, dat wil zeggen huwelijken, die zonder eenige formaliteit aangegaan werden en even gemakkelijk werden ontbonden, zoo de wederzijdsche echtgenooten in elkanders gezelschap geen genoegen hadden [3]). Opmerking verdient het dat die

---

ويقضي منها وطره ثمّ يسرّحها. Hier wordt dus eerst gezegd dat de mot'a gedurende drie dagen bestond en onmiddelijk daarop medegedeeld, dat men dergelijke huwelijken voor één dag, twee dagen of eene week placht te sluiten. De tegenspraak zou verklaard kunnen worden door aan te nemen, dat dit laatste betrekking heeft op hetgeen in de djâhilîja gebeurde. — Ook in den commentaar van Qortobî op qorân IV, 28, vindt men eene dergelijke toespeling op het bestaan van de mot'a in de djâhilîja. Volgens eene traditie namelijk van Sabra, zou het geoorloofd verklaren der mot'a hebben plaats gevonden bij de حجّة الوداع, bij de „afscheidshadj". Tegen de mogelijkheid, dat dit juist zou zijn, voert Qortobî aan, dat er toen geene enkele reden voor bestond, daar men zijne vrouwen bij zich had. Waarschijnlijk is het echter dat Mohammed, die reeds vroeger de mot'a verboden had, nu bij zoo groot eene samenkomst van menschen dit herhaalde, opdat niemand onwetendheid zou kunnen voorwenden ولأنّ اهل مكّة كانوا يستعملونها كثيرا d. i. „en dewijl de bewoners van Mekka de mot'a veel plachten te doen", scil. in de djâhilîja.

1) Men mag wel aannemen dat de vrouwen van alle stammen in dit opzicht niet gelijk stonden, doch sommigen losser van zeden waren dan anderen. Opmerking verdient het althans dat in het verhaal van eene vrouw van de Banû 'Amir gesproken wordt. Het waren namelijk ook vrouwen van dezen stam, die, volgens de tradities, de tawâf, den omgang rondom de ka'ba bij de bedevaart, naakt plachten te doen en daarbij een obscoen vers reciteerden (Zie: Snouck Hurgronje, Het Mekkaansche feest, blz. 111 vlg.). De vrouwen van de Banû 'Amir schijnen dus in dit opzicht een minder goeden naam te hebben.

2) Wij moeten hier opmerken dat deze voorstelling wel meer gegeven is, zonder dat echter het waarom daarvan is aangetoond. Zie o. a. Von Kremer in de hierboven aangehaalde plaats.

3) Niet weinig voorbeelden biedt de ethnographie ons aan van echtverbintenissen alleen op tijd gesloten of op proef aangegaan, die na afloop van den bepaalden termijn òf ontbonden òf, waar mutuus consensus en affectio maritalis aanwezig zijn, voor denzelfden tijd verlengd, dan wel voor goed bevestigd worden. Bij de Noord-Amerikaansche Indianen komen huwelijken als de hier bedoelde veelvuldig voor. In de eerste plaats treft men ze aan bij de Huron's: de echtverbintenissen worden bij hen voor niet langer dan eenige dagen gesloten. Bij de Muskogee worden huwelijken alleen voor den duur van één jaar aangegaan, om na afloop van dien tijd, vooral als er kinderen zijn, regelmatig te worden vernieuwd. In Nieuw-Engeland wordt het huwelijk door eene tijdelijke samenleving voorafgegaan en alleen ingeval partijen elkander bevallen voor goed bevestigd. In Virginië zijn de hoof-

ontbinding dan evengoed van de vrouw als van den man kon uitgaan. Wij zien dit uit hetgeen ons overgeleverd wordt van eene zekere Omm Chârîdja, van wie verhaald wordt, dat zij in snelle opeenvolging meer dan veertig mannen heeft gehad, tot twintig verschillende stammen behoorende. Zij placht een ieder, die tot haar kwam met het woord خطب dat is: »ik vraag u ten huwelijk", eenvoudig met een نكح »ik neem u ten huwelijk" te antwoorden [1]). Op die wijze ging zij gedurig eene nieuwe echtverbintenis aan, den man, na het met hem beproefd te hebben, verstootende, en een anderen nemende [2]). Van daar het nu nog bij de Arabieren geldende spreekwoord: »Sneller dan het huwelijk van Omm Chârîdja" [3]). Vrouwen als deze Omm Chârîdja vinden wij verscheidene genoemd. »Als een harer", aldus lezen wij, »een huwelijk had gesloten, hing het van haar zelve af, nadat zij een dag bij den man geweest was, of zij bij hem blijven dan wel van hem weggaan wilde. Zoo zij in zijn gezelschap genoegen vond, was het een teeken daarvan, dat zij den morgen na het huwelijk het eten voor hem gereed maakte" [4]). —

den, die vele vrouwen hebben, slechts met de eerste getrouwd, met de andere eerst dan, wanneer zij langer dan één jaar met haar samen geleefd hebben (Zie voor de voorgaande voorbeelden: Waitz, Anthropologie der Naturvölker, dl. III, blz. 105). Ook van verschillende Afrikaansche volken vinden wij dergelijke gebruiken vermeld. In Akra worden echtverbintenissen soms slechts op tijd gesloten, en dit is in den grond hetzelfde als bij de Balante's, bij wie de vrouw, als zij trouwt, van den man eene schort krijgt en weder naar hare ouders mag terugkeeren, zoodra dit kleedingstuk is afgedragen. Aan de Corisco-baai en evenzoo in Congo vindt men huwelijken op proef: de jonggehuwde kan aan hare ouders worden teruggegeven als zij aan den man niet bevalt (Zie voor het voorgaande: Waitz, O. c., dl. II, blz. 114). Van de stad Alio-Amba in het landschap Schoa (Abyssinië) wordt ons medegedeeld, dat het gebruikelijk is huwelijken te sluiten voor den duur van het bezoek der markt (Post, Bausteine für eine allgemeine Rechtswissenschaft, dl. II, blz. 239). De bewoners van de Andamansche eilanden kennen slechts tijdelijke verbintenissen: de man blijft zoolang bij dezelfde vrouw totdat er een kind is geboren of totdat dit gespeend is (Lubbock, On the Origin of civilisation and primitive condition of man, blz. 82). Ook in Europa meenen wij een overblijfsel te zien van een huwelijk, op tijd en op proef gesloten, in het gebruik, dat door Mannhardt vermeld wordt als te Oberndorf aan den Neckar bestaande: „wenn 14 Tage vor Neujahr am Tage St. Johannis des Apostels die sämmtlichen Männer mit ihren Weibern ins Wirtshaus gehen, wo die Frau ihren Gatten fragt: „„Wit du deine Alte au wieder uff a Jår dingen?"" „„Jå wills wieder probiere mit meiner Alten."" Alle sind lustig, wie junge Leute; singen und trinken bis Mitternacht. Die Frau bezahlt. Man nennt dieses Fest *die Weiberdingete*." (Mannhardt, Wald- und Feldkulte, dl. I, Der Baumkultus der Germanen und ihrer Nachbarstämme, blz. 462, waar echter het gebruik anders verklaard wordt).

1) Al-Maidânî (ed. Bulaq), dl. I, bl. 306: كان يأتيها الخاطب فيقول خطب فتقول نكح.

2) Al-Maidânî, t. a. p.: وكانت ذوّاقة تطلق الرجل اذا جرّبته وتتزوّج اخر.

3) اسرع من نكاح ام خارجة.

4) Al-Maidânî, t. a. p.: وكانت ام خارجة هذه ومارية بنت الجعيد العبدية الخ اذا تزوجت الواحدة منهن رجلا واصبحت عنده كان امرها اليها ان شاءت اقامت وان شاءت ذهبت ويكون علامة ارتضائها للزوج ان تعالج له طعاما اذا اصبح. Onder de vrouwen, die hier genoemd worden en die wij kortheidshalve met een الخ hebben aangeduid, komt ook voor Salmâ bint 'Amr, de moeder van 'Abd Al-Moṭṭalib, den grootvader van Mohammed.

Dat het recht van echtscheiding in de djâhilîja in den ruimsten zin ook aan de mannen toekwam, behoeft nauwelijks te worden gezegd. Men weet dat dit recht door den Islâm bestendigd is en dat daarvan door de geloovigen steeds een ruim gebruik is gemaakt. In de geschiedenis vindt men enkele sterk sprekende voorbeelden daarvan. Zoo lezen wij in de zoo leerzame aanteekeningen, die Lane aan zijne vertaling van de Duizend-en-één Nacht heeft toegevoegd, waar door hem over het huwelijk gesproken wordt: »It is not a common custom, especially among the middle ranks, for an Arab to have more than one wife at the same time; but there are few of middle age who have not had several different wives at different periods, tempted to change by the facility of divorce. ʿAlee (de schoonzoon van Mohammed namelijk) married after Faṭimeh, among all that he married and divorced, more than two hundred women: and sometimes he included four wives in one contract, and sometimes divorced four at one time, taking other four in their stead. Mugheyreh b. Sheabeh married eighty women in the course of his life; and several more remarkable instances of the love of change are recorded by Arab writers: the most extraordinary case of this kind that I have met with was that of Moḥammad b. Eṭ-Ṭeiyib, the dyer, of Baghdad, who died in the year of the Flight 423, aged eighty-five years; of whom it is related, on most respectable authority, that he marrried more than nine hundred women! Supposing, therefore, that he married his first wife when he was fifteen years of age, he must have had, on the average, nearly thirteen wives per annum" [1]). Dit alles kan alleen verklaard worden uit de toestanden in den vóórislamischen tijd. Zoo men aanneemt dat de motʿa, om van de huwelijken op proef te zwijgen, eenmaal regel was, met de volkszeden was samengeweven, dan spreekt het van zelf dat, ook na de afschaffing door Mohammed, de nawerking daarvan zich nog geruimen tijd moet hebben doen gevoelen. Geene proclamatie kon natuurlijk den Arabieren in eens het begrip hebben bijgebracht van het behoorlijke van een duurzamen en hechten huwelijksband. Het is zelfs niet onwaarschijnlijk dat de vrijgevigheid der wet op het stuk van de echtscheiding als eene concessie aan die oorspronkelijke volkszeden moet worden beschouwd. Tusschen een huwelijk, dat op zulk eene gemakkelijke wijze kan worden ontbonden, en de motʿa bestaat zeker al zeer weinig verschil, ja elk onderscheid tusschen die twee wordt in het wezen der zaak geheel opgeheven door de beschouwing van vele juristen, dat eene verbintenis, die men aangaat met de bepaalde bedoeling, dat zij slechts een zekeren tijd duren zal, çaḥîḥ en ḥalâl, geldig en geoorloofd, is en

---

1) Lane, O. c., dl. I, blz. 318—319. — Burckhardt, Notes on the Bedouins and Wahabys, Vol. I, pp. 110 vlg. en 270 vlg., wijst er op hoe nu nog bij de Bedowinen echtscheidingen veelvuldig voorkomen. »I have seen Arabs about forty-five years of age who were known to have had above fifty different wives. Whoever will be at the expense of a camel, may divorce and change his wives as often as he thinks fit" (blz. 111—112).

zij slechts dan eene mot^ca kan zijn, wanneer daarbij de tijdsbepaling als eene uitdrukkelijke voorwaarde, sjarṭ, is opgenomen [1]).

Wij moeten nu de aandacht vestigen op eene plaats in de traditieverzameling van Bochârî, waar over de huwelijksvormen in de djâhilîja, in den tijd der onwetendheid, gesproken wordt [2]). In het geheel worden er vier genoemd. »Een daarvan", aldus lezen wij, »is het hedendaagsche huwelijk, waarbij iemand aan een anderen zijne naaste verwante of dochter vraagt, haar den bruidschat geeft en dan trouwt. — Een ander huwelijk is waarbij de man tot zijne vrouw, op het tijdstip dat zij vrij van de menstrua is, zegt: »»Zend eene boodschap aan N. N. en verzoek hem met u gemeenschap te hebben"", en zich van haar afzondert en haar niet aanraakt totdat het gebleken is, dat zij van den man, met wien zij gemeenschap heeft gehad, zwanger is geworden. Eerst als dit gebleken is, heeft haar echtgenoot weder gemeenschap met haar, zoo hij dit althans wil. Dit (het laten prostitueeren van de vrouw) doet de man alleen om een edel kroost te erlangen. Zulk een huwelijk heet نكاح الاستبضاع *nikâḥ al-istibḍâ^c*. — En een ander huwelijk heeft dus plaats. Eenige personen, doch niet meer dan tien, komen bijeen, gaan bij eene vrouw en hebben gemeenschap met haar. Als zij nu zwanger is geworden en een kind heeft gekregen, zendt zij, eenigen tijd na hare bevalling, om hen. Niemand mag dan weigeren te komen. Als nu allen bij haar vereenigd zijn, zegt zij tot hen: »»Gijlieden weet wat er door Uw toedoen gebeurd is en dat ik een kind gekregen heb en het is uw zoon, o N. N.!"" Daarbij noemt zij den persoon, dien zij wil, bij zijnen naam. Het kind wordt nu aan dien persoon toegewezen, zonder dat deze het recht heeft zich daartegen te verzetten. — Het vierde huwelijk is het volgende. Een aantal mannen vereenigen zich en hebben gemeenschap met eene vrouw. Deze nu wijst niet af al wie tot haar komt. En dit zijn de hetaeren, die als teekens boven hare deuren vaandels plegen op te richten [3]). Die zulk eene vrouw wenscht te hebben, gaat eenvoudig tot haar in. Wanneer eene harer zwanger wordt en een kind krijgt, worden de mannen bij haar vereenigd. En zij roepen de hulp in van deskundigen en deze wijzen het kind toe aan hem, dien zij, wegens zekere kenteekenen, voor den vader houden [4]).

---

1) Zie: Nawawî in zijn commentaar op Moslim III, blz. 311: واجمعوا على ان من نكح نكاحا مطلقا ونيته ان لا يمكث معها الا مدة نواها فنكاحه صحيح حلال وليس نكاح متعة وانما نكاح المتعة ما وقع بالشرط المذكور.

2) Zie de traditieverzameling van Bochârî, ed. Krehl, dl. III, blz. 427; in de uitgave met den commentaar van Qastalânî (ed. Bulaq), dl. VIII, blz. 56—57.

3) Volgens Dozy, Supplément, i. v. راية waren, in den voorislamischen tijd, de ذوات الرايات „les prostituées, parce qu'elles indiquaient leurs demeures par un drapeau."

4) Er staat: ودعوا لهم القافة ثم الحقوا ولدها بالذى يرون. Bij het woord القافة

Aan dien man behoort de jonggeborene dan; hij wordt zijn kind genoemd, zonder dat de dus aangewezen vader zich daartegen verzetten kan". — Ziedaar hetgeen de traditie ons mededeelt. Over den eersten huwelijksvorm valt niets bijzonders te zeggen. Bij de drie andere echter moeten wij kortelijk stilstaan.

De tweede huwelijksvorm, de nikâḥ al-istibḍâᶜ, waarbij de man zijne vrouw laat prostitueeren, met een edel persoon, zooals de commentaren er bij voegen [1]), ten einde een edel kroost te erlangen, is inderdaad hoogst zonderling. Analoge gebruiken vindt men wel bij andere volken, doch alleen ingeval de vrouw geene kinderen krijgt en dit aan den man moet worden toegeschreven. Zoo lezen wij bij Grimm [2]) omtrent de oude Germanen: »Zweck der Ehe war Erzeugung eines echten Erben; blieb die Frau unfruchtbar, so durfte sich der Mann von ihr scheiden. Lag es am Unvermögen des Mannes, so konnte vor Alters auf andere Weise Rath geschafft werden; der Ehmann hatte die Befugnis, sich einen Stellvertreter zu wählen". In het gedicht van de heilige Elisabeth wordt verhaald hoe een ridder uit Thüringen »der wegen Unvermögens keinen Erben von seiner Frau gewinnen konnte, zu Landgraf Ludwig, dem Gemahl der heiligen Elisabeth, kam, und denselben bat, ihn zu vertreten." [3]) Doch het is voornamelijk in de zoogenaamde »Bauerweisthümer" dat over deze zaak onomwonden gesproken wordt. Van de door Grimm medegedeelde voorbeelden willen wij slechts een paar hier overnemen: »Frage: wann ein ehemann seiner frauen ihre hege u. pflege nicht thun könte, da sie mit zufrieden wäre, wie ers anfangen sollte, dasz sie ihre gebührl. pflege haben möchte? antw. der soll seine frau auf den rücken nehmen und über einen neunahrigen zaun tragen u. so er sie darüber kriegt, soll er der frau an einen schaffen, der ihr ihre pflege thun kann, da sie mit zufrieden ist (Wendhager bauerurecht). Item, so wise ik ok vor recht, so ein guit man seiner frauen ihr fraulik recht nicht don konne, dat se darover klagede, so sall er sei opnehmen u. dragen sei over seven erftuine u. bitten dar sinen negsten nabern, dat er siner frauen helfe; wan er aver geholfen is, sall hei sie weder upnehmen u. dragen sei weder to hus u. setten sei sachte dal u. setten er en gebraten hon vor u. ene kanne wins (Benker heidenrecht)." [4]) Men kent

---

nu wordt in den commentaar van Qastalânî aangeteekend: الذين يلحقون الولد بالوالد بالاثار الخفية. De letterlijke vertaling van den tekst is dus: En zij roepen de hulp in van qâfa's, en deze kennen het kind toe aan dien zij (na onderzoek natuurlijk van de verborgen, niet voor de hand liggende, kenteekenen) goedvinden.

1) Volgens den tekst namelijk zegt de man tot zijne vrouw: ارسلى الى فلان فاستبضعى منه. Qastalânî nu verklaart فلان door رجل من اشرافهم.

2) Deutsche Rechtsalterthümer, blz. 443.

3) Weinhold, Die Deutschen Frauen in dem Mittelalter, dl. II, blz. 47. Zie ook: Grimm, O. c., blz. 444.

4) Grimm, O. c., blz. 445. Zie ook: Dargun, Mutterrecht und Raubehe und ihre Reste im germanischen Recht und Leben, blz. 45.

overigens de gebruiken in de Grieksche oudheid, hoe in Sparta de bejaarde echtgenoot, die bij zijne jonge vrouw geene kinderen kreeg, haar een jeugdigen vriend toevoerde en de vrucht dier gemeenschap als zijn eigen kind beschouwde, en in Athene de erfdochter gerechtigd was den omgang met een anderen te vorderen »si maritus, qui eam sibi jure vindicavit, coire non posset." De Tsjuktsjen, die het verste Noordoostelijk gedeelte van Siberië bewonen, plegen eveneens hunne vrouwen te dwingen »sich von einem Andern befruchten zu lassen, falls sie eines Sohnes oder Erben bedürftig sind" [1]). Al deze gewoonten, en zoo ook de overeenkomstige bij de Arabieren, zijn zeker als een overblijfsel van een oorspronkelijk echteloozen voortijd te beschouwen. »The provision for securing progeny," aldus dan ook Mac Lennan hierover sprekende, »remands us to a state of society for its origin in which polyandrous ideas of propriety must have prevailed. Such a thing could never be dreamed of in an age of monandry and conjugal fidelity." [2]).

De derde huwelijksvorm is blijkbaar eene geregelde polyandrie, terwijl de vierde een volslagen hetaerisme is. Bij dit laatste wordt echter ook gesproken van een aantal mannen, die zich vereenigen en met eene vrouw gemeenschap hebben en uit wie, als die vrouw een kind gekregen heeft, de vader wordt aangewezen. Dit wordt nog bevestigd door een ander bericht. Bij Sjahrastânî wordt namelijk ook van de huwelijksvormen in de djâhilîja gesproken en daarbij gewag gemaakt van „de hetaere, die een zeker aantal mannen (niet de menigte, niet iedereen dus) bezoeken, welke allen in ééne zuiveringsperiode gemeenschap met haar oefenen, en die, als zij een kind gekregen heeft, het toewijst aan een hunner." [3]) Het blijkt dus dat de hetaere, hoewel voor iedereen toegankelijk, zooals in Bochârî's traditieverzameling uitdrukkelijk wordt gezegd, toch geacht wordt meer uitsluitend te behooren aan, gemeenschap dus te hebben met, eene bepaalde groep. Hoe — mag men wel vragen — zou de toewijzing van het kind aan een uit die groep, door deskundigen volgens bepaalde kenteekenen, anders ook een zin hebben? Hetgeen voor deze opvatting nog pleit, is dat wij iets analoogs terugvinden bij andere volken. Zoo onder anderen is dit het geval bij de Nair's, den stand der landheeren in Malabar. Deze hebben eveneens het hetaerisme, kennen het huwelijk niet. Dit blijkt ons uit een aantal Portugeesche, Italiaansche, Engelsche en Hollandsche berichten, door Bachofen, in zijn werk „Antiquarische Briefe vornehmlich zur Kenntniss der ältesten Verwandtschaftsbegriffe", bijeengebracht. De vrouwen zijn communaal aan allen, die tot haren stand behooren, ontvangen iedereen, die tot haar komt. Toch behoort elke vrouw meer uitsluitend aan eene bepaalde groep. „Ist

1) Klemm, Allgemeine Culturgeschichte, dl. II, blz. 204. Zie ook: Post, Die Geschlechtsgenossenschaft der Urzeit und die Entstehung der Ehe, blz. 38.
2) Mac Lennan, Studies in ancient history, p. 276—277.
3) Sjahrastânî, ed. Cureton, dl. II, blz. 442.

die Frau schön," aldus lezen wij, „so vereinigen sich drei oder vier Nairen, sie gemeinschaftlich zu erhalten und mit ihr zu schlafen. Je mehr Männer sich zusammenfinden, um so höher steigt ihre Ehre und ihr Ansehn." Zoo heeft iedere vrouw twee, drie tot twaalf mannen, die haar geregeld bezoeken, blijft daarbij echter ook voor anderen toegankelijk. De eersten hebben slechts den voorrang, om het zoo te zeggen. Wanneer een van hen bij de vrouw is, hangt hij ten teeken daarvan zijn zwaard of zijn schild voor de deur. Niemand mag dan binnentreden op straffe des doods. Ontbreekt echter dit teeken, dan kan iedereen bij de vrouw komen. Zoo nu de vrouw een kind krijgt, wijst zij, blijkbaar uit hen aan wie zij geacht wordt meer uitsluitend verbonden te zijn, den vader aan [1]). De treffende overeenkomst tusschen het hetaerisme bij de Nair's en dat bij de oude Arabieren springt genoegzaam in het oog. Den Lezer kan ook nu het onderscheid duidelijk zijn, dat er bestaat tusschen dit hetaerisme en de geregelde polyandrie, waarbij de vrouw uitsluitend aan eenige mannen verbonden is, zooals dit met den derden huwelijksvorm het geval is [2]).

Van de vier huwelijksvormen, die wij in het voorgaande als bij de vóórislamische Arabieren bestaande hebben leeren kennen, zou Mohammed alleen de eerste behouden hebben, terwijl de drie andere, de nikâḥ al-istibḍâᶜ, de polyandrie en het hetaerisme, door hem zouden zijn afgeschaft. [3]) Doch ook hier bleek eene proclamatie niet bij machte te zijn hetgeen met de volkszeden was samengeweven in eens te doen verdwijnen. Nog lang na Mohammed werden, althans hier en daar, toestanden aangetroffen, die ons meer aan een hetaerisme en eene polyandrie dan aan een geregeld huwelijk doen denken, en was men blijkbaar geheel onbekend met de eenvoudigste voorschriften dienaangaande van den Islâm. Een merkwaardig voorbeeld daarvan vinden wij onder anderen vermeld in Dozy's Histoire des Musulmans d'Espagne. „Sous le califat d'Omar 1er," aldus deelt Dozy mede op gezag van Abû Ismâil Al-Baçrî, „un vieil Arabe était convenu avec un jeune homme qu'il lui céderait sa femme de deux nuits l'une, et qu'en retour le jeune homme garderait son troupeau. Ce pacte singulier étant venu aux oreilles du calife, il fit comparaître ces deux hommes et leur demanda s'ils ne savaient pas que l'islamisme défendait de partager sa femme avec un autre. Ils jurèrent qu'ils n'en savaient rien." [4]) Dat het in de 12e en in de 14e eeuw niet veel beter gesteld was, blijkt ons uit de mededeelingen van een tweetal Arabische schrijvers, waarop wij hier nog de aandacht wenschen te vestigen. In de eerste plaats komt in aanmerking eene plaats uit Jâqût's Geographisch woordenboek, waar over de stad Mirbâṭ gesproken wordt. »De bewoners van deze stad

1) Bachofen, O. c., blz. 235 vlg.

2) Het is dus minder juist als Mac Lennan, Studies in ancient history, blz. 146 vlg., van eene polyandrie bij de Nair's spreekt.

3) Bochârî, t. a. p.

4) Dozy, O. c., dl. I, blz. 36.

zijn Arabieren en hunne zeden zijn de zeden der oude Arabieren. Zij zijn goede lieden, doch hebben ruwe en terugstootende manieren en een sterk nationaliteitsgevoel. Zij hebben slechts weinig ijverzucht, hetgeen een gevolg is van de landszeden. Iederen nacht namelijk gaan hunne vrouwen buiten de stad en houden bijeenkomsten met vreemde mannen, onderhouden zich met hen en blijven bij hen zitten, totdat het grootste gedeelte van den nacht verstreken is. De man gaat zijne echtgenoote, zuster, moeder of tante voorbij, en als deze met iemand anders zich onderhoudt, keert hij zich van haar af en gaat bij eene andere vrouw en zet zich bij haar neder op dezelfde wijze als men ten opzichte van zijne eigene vrouw doet". Jâqût vertelt verder zijne ontmoeting met een der bewoners van Mirbâṭ, dien hij als verstandig en geletterd prijst. „Toen wij", aldus gaat hij voort, „een geruimen tijd met elkander in gesprek geweest waren, zeide ik tot hem: »»Er is mij iets ter oore gekomen van ulieden, dat mij met afkeer vervuld heeft, doch ik weet niet of het wel waar is."" En hij kwam mij voor en zeide: »»Gij meent de nachtelijke bijeenkomsten."" Ik antwoordde: »»Die bedoel ik."" Hij zeide daarop: »»Hetgeen gij daarvan gehoord hebt, is volkomen juist, en ik zweer u bij God, dat het een afschuwelijk gebruik is, doch wij zijn daarin groot geworden en van onze geboorte af daaraan gewoon geraakt, zoodat wij er niet meer mede kunnen uitscheiden. Als wij konden, voorzeker zouden wij het veranderen, doch daar is geen weg op, al gaan er nog jaren over heen."" En zoo zijn zij in hunne gewoonte gebleven" [1]). — Het tweede bericht, dat onze aandacht verdient, is van Ibn Baṭûṭa. Deze zegt, sprekende van Nazwâ, hoofdplaats van Omân: »De vrouwen zijn zeer verdorven van zeden, zonder dat de mannen daarover eenige ijverzucht gevoelen of haar gedrag afkeuren." Verder deelt de schrijver mede hoe elke vrouw, onder bescherming van den vorst, zich aan de losbandigheid kon overgeven, en dat haar naaste bloedverwant, zelfs haar vader, haar dit niet beletten kon [2]).

Aan deze getuigenissen van vroegere schrijvers wenschen wij nog een paar mededeelingen van hedendaagsche reizigers toe te voegen, die ons zullen doen zien, dat de zedelijkheid bij enkele Arabische stammen nog steeds in vele opzichten te wenschen overlaat. Zoo vinden wij door Palgrave in het algemeen omtrent de Bedowinen vermeld: »The extreme licence of Bedouin manners renders the restrictions or relaxations of Mahometan law on the subject of marriage unavailing or superfluous. Community would, I fear, better than polygamy, express their connubial condition, and nowhere has the phrase, »»it is a clever child that knows its own father,"" a wider application. Indeed, in regard to this, as well as on many correlative points, into the details of which my readers must excuse me from entering, »»dogs are better than we are"", was a com-

1) Jâqût, ed. Wüstenfeld, dl. IV, blz. 481—482.
2) Ibn Baṭûṭa, ed. Defrémery, dl. II, blz. 227 vlg.

mon expression of theirs, often repeated by them in my hearing, and I can give them credit for having so far at least spoken the truth, the whole truth, and nothing but the truth" [1]). Doch merkwaardig vooral is hetgeen ons van de Hassanyeh, een in Egypte aan den Witten Nijl wonenden Arabischen stam, wordt medegedeeld: »Hassanyeh Arab wives", aldus lezen wij, »enjoy at times a freedom from the ties and responsibilities of the marriage state, unknown, I believe, to any other race in the world. When the parents of the man and woman meet to settle the price of the woman, the price depends on, how many days in the week the marriage tie is to be strictly observed. The woman's mother first of all proposes that, taking everything into consideration, with a due regard to the feelings of the family, she could not think of binding her daughter to a due observance of that chastity which matrimony is expected to command, for more than two days in the week. After a great deal of apparently angry discussion, and the promise on the part of the relatives of the man to pay more, it is arranged that the marriage shall hold good, as is customary among the first families of the tribe, for four days in the week; and, in compliance with old established custom, the marriage rites during the three remaining days shall not be insisted on, during which days the bride shall be perfectly free to act as she may think proper, either by adhering to her husband and home, or by enjoying her freedom and independence from all observation of matrimonial obligations". En verder: »I found that the married men felt themselves highly flattered by any attentions paid to their better halves during their free-and-easy days. They seem to take such attentions as evidence that their wives are attractive" [2]).

Het behoeft wel nauwelijks te worden gezegd, dat bij seksueele verhoudingen, gelijk wij die hiervoren bij de Arabieren hebben leeren kennen, van eene zekerheid van het vaderschap geene sprake kan zijn. In den echteloozen voortijd, zooals elk volk dien moet hebben gekend, behoorde het kind dan ook alleen aan de moeder, gold alleen het moederschap. Het is daarom echter niet gezegd, dat de man ook toen niet reeds eenige betrekking moet hebben gevoeld tot de kinderen, die ter wereld kwamen. Van het aandeel, dat hij in de voortbrenging had, moet hij zich wel steeds bewust zijn geweest, ook zonder dat hij zich daarvoor in diepzinnige bespiegelingen behoefde te begeven, en, naarmate nu dit bewustzijn tot meerdere klaarheid kwam, moet ook het verlangen bij hem wak-

1) Palgrave, Narrative of a year's journey through Central and Eastern Arabia, dl. I, blz. 10—11.

2) Spencer, Descriptive Sociology, Part 3—A (Asiatic Races), fol. 8 en fol. 30, waar geciteerd wordt: Petherick, Egypt, the Soudan, and Cental Africa, pp. 140—144 en p. 151. Ik heb tot mijn spijt dit werk niet kunnen raadplegen. De naam Hassanyeh zal wel zijn الحَسَنى, de Banû Ḥasan dus.

ker zijn geworden, het kind aan zich te verbinden, dat naar de algemeene opvatting aan zijne werkzaamheid, evengoed als aan die der moeder, het aanzijn verschuldigd was. Onder den invloed van dergelijke beschouwingen moet wel het gebruik ontstaan zijn bij sommige volken, die het hetaerisme beoefenen, om naar de gelijkheid der gelaatstrekken het vermoedelijke vaderschap van een kind te bepalen. Bachofen heeft in zijn bekend werk »Das Mutterrecht" op een paar voorbeelden daarvan, aan de klassieke schrijvers ontleend, de aandacht gevestigd. »Von den Liburnern", aldus lezen wij, »berichtet Nicolaus: Die Liburner haben ihre Frauen gemeinschaftlich, und ziehen alle Kinder bis zum fünften Altersjahre gemeinschaftlich auf. Im sechsten versammeln sie dieselben, suchen die Aehnlichkeiten mit den Männern aus und theilen darnach Jedem seinen Vater zu. Wer so von der Mutter einen Knaben erhält, der betrachtet ihn als seinen Sohn. Daran schliessen sich die Aethiopischen Auser, welche an dem Tritonischen Sumpfsee wohnen. Von diesen berichtet Herodot: Sie bedienen sich der Weiber insgemein, und begatten sich mit ihnen nach Art des Viehes, ohne mit ihnen häuslich zusammenzuwohnen. Wenn das Kind bei der Mutter grossgeworden ist, kommen die Männer zusammen, was jeden dritten Monat geschieht, und welchem von ihnen nun jedes gleicht, für dessen Sprössling gilt es" [1]). Iets dergelijks bestond bij de Garamanten, die eveneens het hetaerisme hadden. »Nulli certa uxor est. Ex his, qui tam confuso parentum coitu passim incertique nascuntur, quos pro suis colant, formae similitudine agnoscunt" [2]). Van de Nair's zagen wij reeds hierboven hoe aan elk kind door de moeder een vader wordt toegewezen. Bij de Arabieren nu bestond, zooals ons uit de traditieverzameling van Bochári gebleken is, een dergelijk gebruik: de bepaling van het vaderschap had plaats, naar bepaalde kenteekenen, door deskundigen.

Meer nog dan bij het hetaerisme, wordt dit kunstmatige vaderschap aangetroffen bij de polyandrie, bepaaldelijk de geregelde polyandrie, waarbij zij, die gezamenlijk eene vrouw bezitten, verwanten, meestal broeders, zijn. Regel is het echter hierbij dat de vader niet aangewezen wordt, doch de oudste der broeders of degene, die de vrouw het eerst genomen heeft, stilzwijgend als zoodanig beschouwd wordt. Een bekend voorbeeld hiervan vinden wij in de mededeeling van Julius Caesar van de oude Britten. »Uxores habent deni duodenique inter se communes et maxime fratres cum fratribus parentesque cum liberis; sed, si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, quo primum virgo quaeque deducta est" [3]). Ook bij

1) Bachofen, Das Mutterrecht, blz. 11, 17 en 20.

2) Mela, V, 8, aangehaald bij Bachofen, O. c., bl. 11. Van het hetaerisme der Garamanten spreken nog andere schrijvers. Zoo Solinus: »Garamantici Aethiopes matrimonia privatim nesciunt, sed vulgo omnibus in venerem licet." Plinius: »Garamantes matrimoniorum exsortes passim cum feminis degunt." Martianus Capella: »Garamantes vulgo feminis sine matrimonio sociantur." Zie Bachofen, t. a. p.

3) De bello Gallico, V, 14.

de polyandrie der Tibetanen »the right of choosing the wife belongs to the eldest brother, to whom, also, the children of the marriage are held to belong" [1]). Anders was het, gelijk wij hiervoren gezien hebben, bij de oude Arabieren. Evenals bij het hetaerisme, werd ook bij de polyandrie aan het kind een vader toegewezen. Hier geschiedde zulks echter niet door deskundigen, doch door de moeder zelf [2]).

De vraag ligt nu van zelf voor de hand van welken invloed het hier bedoelde gebruik moet zijn geweest op de instelling van het matriarchaat bij de oude Arabieren. Zoo dat gebruik van den aanvang af bestaan heeft, het kind dus steeds een, zij het ook kunstmatig aangewezen, vader heeft gehad, dan is er zeker weinig grond om eene oorspronkelijke verwantschap uitsluitend door de moeder aan te nemen. Intusschen is het wel te onderstellen, dat bedoeld gebruik zich eerst later gevormd heeft, waarschijnlijk nadat, naast het hetaerisme en de polyandrie, het individueele huwelijk begonnen was zich te vestigen. De kunstmatig aangewezen vader ontstond waarschijnlijk in navolging van den vader »quem nuptiae demonstrant". Er moet dus bij de Arabieren een tijd zijn geweest dat het kind, ten gevolge van het hetaerisme als anderzins, niet alleen in werkelijkheid geen vader had, doch hem ook geen toegewezen werd. Toen bestond alleen de verwantschap door de moeder, het matriarchaat. Overigens zijn de Nair's daar om te bewijzen, hoe ook waar het gebruik voorkomt om het kind in hetaerisme geboren eenen vader toe te wijzen, dit niet noodwendig het patriarchaat ten gevolge behoeft te hebben. De Nair's beoefenen toch nog steeds het matriarchaat. Zoo bestaat bij hen b. v. het bij dit verwantschapsstelsel behoorende erfrecht in de vrouwelijke lijn, in de eerste plaats van de zusterskinderen. »Kommt die Frau nieder", aldus lezen wij o. a. in een der door Bachofen, in zijn hierboven bedoeld werk, bijeengebrachte berichten omtrent het hetaerisme bij de Nair's, »so bestimmt sie des Kindes Vater, der dann die Erziehung leitet, sobald die Mutter es entwöhnt und gehen gelehrt hat. Erben jedoch für des Vaters Gut sind die Kinder niemals; ihm folgen seine Schwesterkinder, nach diesen, wenn keine vorhanden sind, die nächsten Blutsverwandten von der Grossmutter her" [3]).

---

1) Mac Lennan, Studies in ancient history, blz. 158.

2) Naar Sjahrastânî, in de hierboven aangehaalde plaats, was het ook bij het hetaerisme de moeder zelf, die het vaderschap van het kind bepaalde, en waren het geene deskundigen, die zulks deden, gelijk uit Bochârî blijkt. Waarschijnlijk heeft de schrijver hetaerisme met polyandrie verward, daar hij deze laatste niet noemt. De tekst schijnt hier ook niet geheel zuiver te zijn, want er is sprake van *vier* huwelijksvormen, terwijl er maar *drie* worden beschreven. Wij willen ter loops er nog op wijzen, hoe in Haarbrücker's bewerking van Sjahrastânî, door eene verkeerde vertaling, dit drietal huwelijksvormen tot een tweetal herleid is. Zie dl. II, blz. 351.

3) Bachofen, Antiquarische Briefe vornehmlich zur Kenntniss der ältesten Verwandtschaftsbegriffe, blz. 247, waar geciteerd wordt Hamilton, A new account of the East Indies. Zoo ook blz. 239, volgens een bericht van den Venetiaanschen reiziger Nicolo di Conti: »Die Frau kann jedem Kinde einen Vater bezeichnen, wie ihr beliebt; doch beerben ihn nicht die Kinder, sondern die Schwesterkinder."

Er is dus geen bezwaar om aan te nemen dat aanvankelijk bij de Arabieren het matriarchaat moet hebben gegolden. Inderdaad bestaan daarvan verschillende aanwijzingen. Gaan wij ze hier achtereenvolgens na.

Een duidelijk bewijs van een oorspronkelijk matriarchaat bij de Arabieren vinden wij in de nu nog voor »stam, familie" gebruikelijke benaming بطن *baṭn*. Dit woord beteekent eigenlijk »buik", en wijst terug op eenen tijd, toen de vrouw nog het uitgangs-, het middelpunt van de familie vormde. Analoge benamingen vindt men ook bij andere volken. Wij willen hier slechts op enkele voorbeelden uit den Indischen Archipel wijzen. In de eerste plaats moet dan de aandacht gevestigd worden op de Menangkabawsche Maleiers van de Padangsche Bovenlanden op Sumatra. Deze beoefenen, gelijk bekend is, nog heden ten dage het matriarchaat. De groep van bloedverwanten nu, die hetzelfde huis bewonen en als zoodanig eene familie vormen, duidt de Maleier, met het oog op hunne afstamming uitsluitend in de vrouwelijke lijn van dezelfde stammoeder, met het woord *sabuwah-pĕrut* aan, dat is: die van één buik, van één moederschoot zijn [1]). Bij de Makassaren treft men de uitdrukking *pasaribattangang*, van het grondwoord *battang*, buik, en letterlijk beteekenende: die uit één buik zijn voortgekomen, als benaming voor de gezamenlijke broeders en zusters, voor familie dus [2]). Blijkbaar is deze uitdrukking overgebleven uit den tijd toen ook hier het matriarchaat bestond. Eene gelijksoortige benaming voor familie, die eveneens op eene oorspronkelijke afstamming in de vrouwelijke lijn terugwijst, vinden wij bij de Alfoeren van de Minahasa, nl. *sanatotoan*, van het grondwoord *toto*, melk, en dus letterlijk vertaald: zij die eenzelfde melk gedronken, gezogen hebben [3]). Wij zouden nog kunnen wijzen op de Bataks, bij wie de leden van denzelfden stam zich *sĕnnina*, moedergenooten, of *dongan-sabutuha*, buikgenooten, noemen ten bewijze dat ook hier eenmaal de afkomst uitsluitend door de moeder werd nagegaan [4]). De geciteerde voorbeelden laten omtrent de hierboven gegevene verklaring van het gebruik van het Arabische *baṭn*, in den zin van »familie, stam", wel geen twijfel over.

Waar het matriarchaat bestaat, de afkomst in de vrouwelijke lijn wordt afgeleid, worden de kinderen ook naar de moeder genoemd. Ook bij de Arabieren moet het oorspronkelijk zoo geweest zijn. Dat dit in de geslachtslijsten anders is, de afkomst integendeel hoofdzakelijk in de mannelijke lijn wordt nagegaan en de kinderen den naam van den vader hebben, bewijst niets tegen deze onderstelling, zoo men slechts in het oog houdt hetgeen hierboven omtrent de

1) Van Hasselt, Volksbeschrijving van Midden-Sumatra, blz 245.
2) Matthes, Makassaarsch Woordenboek, i v. *saribattang*.
3) Zie onze verhandeling: Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, blz. 82.
4) Zie: Van der Tuuk, Bataksch Woordenboek, i. v. *dongan*, en onze zooeven aangehaalde verhandeling, bl. 36.

geringe historische waarde van die geslachtslijsten werd opgemerkt. Zij werden opgesteld in eenen tijd, toen het patriarchaat reeds bestond, men omtrent het matriarchaat geene herinnering meer had. Waar zij dus gefingeerd werden, geschiedde dit natuurlijk naar het patriarchale stelsel. Toch zijn er voorbeelden dat de kinderen naar den naam hunner moeder onderscheiden werden. Nöldeke wijst er op dat dit onder anderen bij vorsten wel eens gebeurde [1]). Van meer beteekenis is het feit dat er stammen bestonden, die niet naar eenen stamvader, doch naar eene stammoeder geheeten waren. Zoo onder anderen was dit het geval met de Banû Chindif. Deze waren de nakomelingen van Iljâs, wiens vrouw Chindif heette. »Al de kinderen van Iljâs", aldus lezen wij in Abulfeda's Vóórislâmsche Geschiedenis, »zijn gesproten uit genoemde Chindif. En naar haar zijn zij genoemd, met voorbijgang van hunnen vader. Zij heeten Banû Chindif, terwijl de naam van Iljâs niet vermeld wordt" [2]). Op dezelfde wijze waren de Banû Mozaina niet naar hunnen vader ᶜAmr, doch naar hunne moeder Mozaina geheeten [3]). Een ander voorbeeld van dien aard vinden wij in de verhandeling van Al-Maqrîzî over de in Egypte gevestigde Arabische stammen. Onder dezen worden ook vermeld de Banû ᶜAmr, nakomelingen van ᶜAmr b. Sinbis, die, naar hunne stammoeder ᶜOqda, zich ook Banû ᶜOqda noemden [4]).

Nog bij een paar aanduidingen van een oorspronkelijk matriarchaat bij de oude Arabieren hebben wij even stil te staan. Het spreekt van zelf dat waar de verwantschap uitsluitend in de vrouwelijke lijn wordt nagegaan, kinderen van denzelfden vader, doch van verschillende moeders, daar zij in geenerlei betrekkingen tot elkander staan, samen mogen trouwen. Een voorbeeld daarvan vinden wij bij de Huwa's van Madagascar, bij wie de matriarchale inrichting van het gezin nog bestaat. Bij hen zijn huwelijken tusschen broeders en zusters geoorloofd, zoo zij slechts niet dezelfde moeder hebben [5]). Men herinnert zich hoe bij de oude Grieken iets dergelijks bestond. Volgens een bericht van Varro, door Augustinus overgeleverd, moeten de Atheners zich naar hunne moeders hebben genoemd, m. a. w. het matriarchaat hebben beoefend [6]). Als een overblijfsel daarvan zien wij nog hoe Solon echtverbintenissen met eene halfzuster van de zijde des vaders toelatende, die met eene halfzuster van de zijde der moeder verbood. Dergelijke huwelijken kwamen ook bij de Semitische volken voor, ongetwijfeld als een nagalm uit den tijd, toen ook bij hen de moederlijke verwantschap meer

---

1) Nöldeke, Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden, blz. 170.
2) Abulfeda, ed. Fleischer, blz 196.
3) Abulfeda, t. a. p.
4) Al-Maqrîzî, ed. Wüstenfeld, blz. 9.
5) Spencer, Descriptive Sociology, Part 1—A (Negrito and Malayo-Polynesian Races), fol. 9, waar aangehaald wordt: Drury, Madagascar, or Journal during fifteen years captivity on that island, p. 247.
6) Varro, apud August. De civitate Dei, XVIII, 9.

gold dan de vaderlijke. Wijzen wij allereerst op de oude Hebreeën. Sara was eene halfzuster van vaderszijde van Abraham: »zij is mijns vaders dochter, niet mijner moeder dochter", gelijk Abraham zelf van haar zeide. Tamar zou klaarblijkelijk met Amnon hebben mogen trouwen, daar zij, hoewel evenals deze een kind van David, eene andere moeder had. »Spreek tot den koning", zeide zij, »want hij zal mij aan u niet onthouden". In den tijd van Ezechiël moeten deze huwelijken nog bestaan hebben: de profeet maakte althans daarvan aan zijne landgenooten een verwijt [1]). Ook bij de Arabieren nu kwamen echtverbintenissen als de hier bedoelde voor. Een voorbeeld daarvan vinden wij o. a. in de geschiedenis van de koningen van Ḥîra [2]). Hetgeen ons verder van de bewoners van Mirbâṭ wordt medegedeeld, dat broeders en zusters bij hen samen mogen trouwen [3]), is, naar de gissing van Robertson Smith zeker ook in dien zin op te vatten, dat daarmede halfbroeders en halfzusters, kinderen van denzelfden vader, doch van verschillende moeders, bedoeld zijn. — Het andere punt, dat nog vermeld moet worden, is het erfrecht van de zusterskinderen. Onder het matriarchaat — wij brachten dit zooeven nog in herinnering — gaat de nalatenschap niet over in de mannelijke, doch uitsluitend in de vrouwelijke lijn, erven van den man niet zijne eigene kinderen, doch de zusterskinderen. Zelfs waar dit verwantschapsstelsel niet meer voorkomt, zien wij dikwijls, als een overblijfsel daarvan, door den man aan de zusterskinderen boven de eigene den voorrang schenken. Vooral bij de opvolging in waardigheden is dit het geval. Ook uit de oude geschiedenis van Arabië van den tijd vóór Mohammed zijn ons enkele voorbeelden bekend, dat vorsten in hunne betrekking door zusterskinderen vervangen werden. Op een paar daarvan, uit Abulfeda's Historia Anteislamica, wordt door Robertson Smith de aandacht gevestigd [4]). Het spreekt overigens van zelf, dat een oorspronkelijk erfrecht uitsluitend in de vrouwelijke lijn, in de eerste plaats dus van de moeder, bij de Arabieren aannemende, dit het langst bewaard moet zijn gebleven bij huwelijken als de temporaire, de motʿa, waarbij de vader in den regel wel niet bekend was. Werkelijk vinden wij dan ook van de motʿa gezegd, dat »daarbij geen erfrecht was" [5]), dat is — dit moet ongetwijfeld wel de bedoeling zijn — geen erfrecht van den vader.

1) Ezechiël XXII, 11. — Het matriarchaat moet dus ook voorheen bij de Hebreeën bestaan hebben. Behalve de huwelijken met halfzusters van vaderskant, heeft men daarvoor nog andere bewijzen. Robertson Smith heeft op enkele daarvan de aandacht gevestigd. »The presents by which Rebekah was purchased for Isaac went to her mother and her brother (Gen., XXIV, 53). Laban claims his daughters' children as his own (Gen., XXXI, 43). The duty of blood revenge appears to lie on the kin by the mother's side (Judges, VIII, 19[2])." Zie ook onze verhandeling: »Over de primitieve vormen van het huwelijk en den oorsprong van het gezin," in de Indische Gids, jaarg. 1881, dl. II, blz. 246.

2) Nöldeke, Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden, blz. 132—133.

3) Dit wordt medegedeeld door Seetzen in Von Zach, Monatl. Corresp., Oct. 1809, S. 309, aangehaald bij Knobel, Kurzgefasstes exegetisches Handbuch zum Alten Testament, dl. Exodus en Leviticus, blz. 502.

4) Abulfeda, ed. Fleischer, blz. 118, l. 1—2, blz. 122, l. 5—6.

5) لا ميراث فيها. Zie de hierboven geciteerde definitie van de motʿa van den qâḍî ʿIjâḍ.

Op zich zelf zouden deze enkele voorbeelden van stammen, welke, met voorbijgang van den stamvader, zich naar de stammoeder noemden, van het mogen trouwen van niet-uterine zusters, van een erfrecht van de zusterskinderen, weinig waarde hebben, zoo wij niet reeds a priori, door het bestaan van het hetaerisme en de polyandrie, tot de aanname van een oorspronkelijk matriarchaat gerechtigd waren. Er zijn echter nog eenige feiten, die duidelijker op het aanwezen van deze instelling bij de oude Arabieren wijzen. Wij wenschen daarbij nog kortelijk stil te staan.

Gelijk wij straks uitvoeriger zullen aantoonen, moeten de Arabieren aanvankelijk de exogamie beoefend hebben, doch die reeds spoedig met de endogamie hebben verwisseld. Bij voorkeur trouwen de Arabieren dus in den stam. Toch worden huwelijken met vreemden wel eens gesloten. In enkele streken nu is het regel, dat bij een dergelijk huwelijk de vrouw den man niet volgt, doch deze bij haar komt inwonen. Ibn Baṭuṭa vermeldt dit gebruik onder anderen van Zabîd in Jemen. »De vrouwen van deze stad", aldus lezen wij, »weigeren niet als zij door vreemdelingen ten huwelijk worden gevraagd. Wanneer deze echter vertrekken willen, gaan de vrouwen niet mede. Zoo er kinderen zijn, is het de moeder, die voor hen zorg draagt en in hunne behoeften voorziet, totdat de vader terugkomt. Gedurende den tijd dat de mannen afwezig zijn, vragen de vrouwen niets van hen voor voeding, kleeding enz., en zijn zij in de stad, dan stellen de vrouwen zich slechts met weinig tevreden. Doch de vrouwen verlaten nooit haar land. Indien men haar ook het kostbaarste gaf om haar daartoe te doen besluiten, zouden zij het stellig niet doen" [1]). Wij merken op dat volgens Burton nog heden ten dage bij de Bedowinen van Zuid-Arabië deze regel bestaat. »The wild men do not refuse their daughters to a stranger, but the son-in-law would be forced to settle among them" [2]). Nu is het blijven van de vrouw bij het huwelijk in haren stam, hare familie — gelijk bekend is — een kenmerk van het matriarchaat [3]). Dat de kinderen in de hier bedoelde gevallen tot de familie, den stam van de moeder behooren, is dan ook wel aan te nemen, en is zelfs min of meer op te maken uit hetgeen Ibn Baṭûṭa zegt, dat het namelijk de moeders zijn, die voor de kinderen zorgen. Zoo zien wij dus dat bij huwelijken met vreemden, dat wil zeggen niet-stamgenooten, hier en daar bij de Arabieren, als een overblijfsel van een oorspronkelijken toestand, nog het matriarchaat schijnt te bestaan.

Als een overblijfsel van het matriarchaat bij de Arabieren is nog te beschouwen de bij hen bestaande meening, dat de geaardheid van den man overgaat op den zoon zijner zuster [4]). Iemand wordt

1) Ibn Baṭûṭa, ed. Defrémery, dl. II, blz. 168.
2) Burton, A pilgrimage to El-Medinah and Meccah, Vol. II, p. 84.
3) Zie b. v. hierover onze verhandeling: Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, blz. 25 vlg. en 103 vlg.
4) Reeds elders hebben wij op dit feit de aandacht gevestigd (zie onze zooeven geciteerde

dus geacht niet het karakter te hebben van zijnen vader, doch van zijnen oom van moederszijde, van zijnen خال *châl.* Het bestaan van deze meening is vooral door Wetzstein met tal van voorbeelden aangetoond [1]. »Sehr bald", aldus schrijft hij onder anderen, »nachdem ich in Damask heimisch geworden war, wurde mir jene Beziehung zwischen Onkel und Neffen bekannt. Zuerst waren es die häufig gehörten Apprecations- und Imprecationsformeln: »»Gott lohne es seinem Châl!"" und »»Gott verdamme seinen Châl!"" welche mich aufmerksam machten. Erzählt man nehmlich eine rühmliche oder schimpfliche Handlung Jemandes, so werden immer mehrere der Zuhörer beziehungsweise die eine oder die andere dieser Formeln ausrufen, während die übrigen ein salbungsvolles »»Amîn!"" dazu sprechen. Fragt nun der noch Uneingeweihte, wie man eine ganz frische That dem vielleicht schon vor zwanzig Jahren verstorbenen Onkel des Thäters anrechnen könne, so wird ihm erklärt, dass des Letzteren Veranlagung zur That des Onkels Erbschaft sei". Niet minder duidelijk komt de hier bedoelde meening ook uit in het eveneens door Wetzstein medegedeelde, in Damascus gebruikelijke, spreekwoord: »Wanneer iemand zedelijk te gronde gaat, behoort hij voor twee derde aan zijnen châl", d. w. z. twee derde van zijne slechtheid heeft hij van zijnen oom van moederszijde en een derde van zich zelven [2]. In verband hiermede moet zeker ook de oorsprong worden verklaard van de Arabische spreekwoorden, welke beteekenis deze overigens nu ook mogen hebben, waarin van châl sprake is. Zoo o. a. het in Freytag's Arabum Proverbia voorkomende: »Men vroeg den muilezel: wie is uw vader? Hij antwoordde: het paard is mijn châl" [3], dat door Burckhardt voor Egypte wordt opgegeven onder den vorm: »Ik vroeg hem naar zijnen vader, en hij antwoordde: mijn châl is Sjaʿib" [4]. Vooral echter het door Socin medegedeelde spreekwoord: »De edele van geboorte wordt châl genoemd" [5], verdient de aandacht. In het licht van dit spreekwoord, laat zich verklaren hetgeen ons van den profeet overgeleverd wordt, die Saʿd b. Abî Waqqâç voor zijne diensten willende bedanken, hem bij de hand nam en zeide: »Zie-

---

verhandeling, blz. 107—108, noot). Volledigheidshalve maken wij er echter hier nog gewag van, te meer daar wij in de gelegenheid zijn een paar nieuwe voorbeelden tot staving bij te brengen.

1) Zeitschrift für Ethnologie, dl. XII, blz. 244 vlg. der „Verhandlungen."

2) De Arabieren zeggen, als iemand op zijn châl gelijkt: نزعه عرق الخال. In Ṭabarî, dl. I, blz. 990, heet het in eene persoonsbeschrijving: قد نزعه اخواله „zijne châls hebben hem naar hunne zijde getrokken," dat is: hij had het karakter van zijne châls, niet van zijnen vader. — Ik dank deze plaats aan Prof. De Goeje.

3) قيل للبغل من ابوك قال الفرس خالى Freytag, O. c., dl. II, blz. 274. Ook bij Socin, Arabische Sprichwörter und Redensarten, sub N° 400, en Landberg, Proverbes et dictons du peuple Arabe, blz. 196.

4) سالته عن ابوه فقال خالى شعيب Burckhardt, Arabic Proverbs, sub N° 324.

5) الاصيل يخول. Socin, O. c., sub N° 399.

hier mijn châl!" [1]) Verschillende andere bewijzen kunnen worden bijgebracht hoe door de Arabieren ten allen tijde groote waarde is toegekend aan de betrekking tusschen iemand en zijnen châl, zijn oom van moederszijde, hoe steeds de beschouwing bij hen bestaan heeft, dat gelijk een uitmuntende châl iemand tot eer verstrekt, een slechte niet tot aanbeveling is. Zoo heet het onder anderen in eene beschrijving, die een zekere ʿAmr b. Al-Ahtam aan Mohammed van den bekenden Bedowinen-hoofdman Zibriqân [2]) gaf, waarbij het doel was dezen in een ongunstig licht te stellen: »Zijn deugd is gebrekkig, zijne vrijgevigheid is beperkt, zijne kinderen zijn onnoozel, zijn châl is slecht" [3]). Een ander voorbeeld vinden wij in een verhaal van den chalief Al-Mançûr. Een aanzienlijk Arabier van den Mesopotamischen stam Taghlib, Hisjâm b. ʿAmr geheeten, bood dien chalief zijne zuster tot vrouw aan. De vorst antwoordde, dat hij het overwegen zou en hem antwoord zenden. Toen hij vertrokken was, zeide hij tot zijn trouwen dienaar Rabîʿ: „Voorwaar, ik zou haar stellig huwen, als het niet was om den versregel van Djarîr op de Banû Taghlib: »»Zoek geen châlschap (oomschap van moederszijde) onder Taghlib. De negers zijn nog edeler châls dan zij."" Ik vrees, dat als zij mij eenen zoon schonk, deze met dat vers zou worden beschimpt". Daarop liet hij hem zijne verontschuldigingen aanbieden, en benoemde hem tot gouverneur van Indië [4]). Dat dichters iemand met zijne afkomst in de vrouwelijke lijn bespotten, gelijk in dit verhaal sprake is, was niet zeldzaam. Zoo zong Farazdaq in eene satire op zijnen mededinger Djarîr: »Gij gelijkt op uwe moeder, Djarîr! Zij heeft u, zooals slechte moeders plegen, naar hare zijde getrokken" [5]). De aangevoerde voorbeelden stellen het geloof in eene geestelijke verhouding tusschen iemand en zijnen châl duidelijk in het licht. Dit nu laat zich zeer goed verklaren als een overblijfsel van den tijd, toen de afstamming nog in de

---

1) Zie: Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, dl. VI, blz. 520.

2) Zie over hem: Sprenger, Das Leben und die Lehre des Moḥammad, dl. III, blz. 369—370.

3) ʿAmr heeft eerst, op Mohammed's verzoek, in tegenwoordigheid van Zibriqân, dezen beschreven en wel in tamelijk prijzende bewoordingen. Zibriqân zegt daarop: »Hij kan veel meer van mij zeggen, maar verzwijgt dit uit jaloezie," waarop ʿAmr, zich tot Mohammed wendende, antwoordt: اما والله يا رسول الله انه لزَمِن المروّاة ضيق العطن احمق الولد لَئيم الخال. Hiermede wilde ʿAmr dus toonen, dat er zeker meer te zeggen viel, maar in een geheel anderen zin dan Zibriqân dit bedoelde. Die woorden dienden dus om hem zwart te maken, en ʿAmr liet er op volgen: »Wat ik eerst gezegd heb, was geen leugen, het tweede is echter evenzeer waar." In de Kitâb al-ʿIqd al-Farîd, dl. I, blz. 144, waar het verhaal voorkomt, wordt dit medegedeeld als een staaltje van welsprekendheid en gevatheid. — Ik dank deze plaats aan Dr. Snouck Hurgronje.

4) Ṭabarî, dl. III, blz. 362.

5) اشْبَهْتَ امَّك يا جرير فانَّها   نَزَعَتْك والامُّ اللَّئيمَةُ تنْزِعُ

(Naar eene mededeeling van Prof. De Goeje).

vrouwelijke lijn werd nagegaan, de vader dus als niet verwant aan zijne kinderen werd beschouwd en de oom van moederszijde de persoon was, welke in de naaste betrekking tot die kinderen stond. Bij eene dergelijke inrichting der familie moet de meening zich wel gevormd hebben, dat het niet op de eigen kinderen was, dat het karakter van den man zich voortplantte, doch op de zusterskinderen.

Een niet minder belangrijk bewijs voor een oorspronkelijk matriarchaat bij de oude Arabieren, levert ons ook het slavenrecht. Waar het geslacht zich in de vrouwelijke lijn voortplant, is het natuurlijk de staat der moeder, welke dien der kinderen bepaalt, geldt het beginsel »partus sequitur ventrem". Wij hebben daarvan talrijke voorbeelden. Zoo was dit het geval bij de Lyciërs volgens Herodotus. »Zij hebben", zegt hij, »eene zonderlinge gewoonte, waardoor zij van alle andere natiën ter wereld verschillen. Zij nemen den naam van hunne moeder en niet dien van hunnen vader aan. Als men een Lyciër vraagt, wie hij is, antwoordt hij door zijnen naam, dien zijner moeder en zoo vervolgens zijne afstamming in de moederlijke lijn op te geven. Nog meer: als eene vrije vrouw met eenen slaaf huwt, worden hunne kinderen gerekend van goede geboorte te zijn, maar als een vrije man met eene vreemde vrouw trouwt, dan hebben hunne kinderen, ook al ware hij de eerste persoon in den staat, volstrekt geen burgerrecht", m. a. w. de kinderen volgen den staat der moeder, niet dien van den vader, de adel plant zich door de vrouw voort. Ook bij de Berbers, die, gelijk bekend is, het matriarchaat beoefenen, geldt dezelfde regel. »Le fils d'un père esclave ou serf et d'une femme noble est noble; le fils d'un père noble et d'une femme serve est serf; le fils d'un noble et d'une esclave est esclave" [1]). Bij vele Neger-volken van de Westkust van Afrika heerscht eveneens het matriarchaat en ten gevolge daarvan het beginsel »partus sequitur ventrem". Reeds Bosman heeft, in zijn, in 1704, verschenen werk »Nauwkeurige beschryving van de Guinese Goud-, Tand- en Slavekust", de aandacht daarop gevestigd. »Een ieder kiest hier een partuur na sijn sin, en het geeft geen ongelijk houwelijk, een konings dogter met een slaaf, zijnde nog beter als dat de soon eens konings een slavin trouwd: want wijl volgens het gemeen seggen, de kinders de moeder volgen, gelijk hier mede gebruykelijk is, soo zijn de kinderen van de eerste vrij, en de andere daarentegen slaven" [2]). Omgekeerd moet het natuurlijk onder het patriarchaat zijn: hier volgen de kinderen den staat van den vader. Bij vele volken zien wij echter hoe, door de kracht der gewoonte, het oude beginsel »partus sequitur ventrem" ook onder het patriarchaat is blijven voortbestaan,

---

1) Duveyrier, Les Touareg du Nord, blz. 337.

2) Bosman, O. c., dl. I, blz. 184. — Voor meerdere voorbeelden zie onze verhandeling: »Over de primitieve vormen van het huwelijk en den oorsprong van het gezin," in de Indische Gids, jaarg 1881, dl. II, blz. 240 vlg.

vooral ten aanzien van de voortplanting der slavernij. Zoo was dit o. a. in het Germaansche recht der middeleeuwen. In Grimm's Deutsche Rechtsalterthümer, treft men voorbeelden daarvan aan. Eene bepaling uit de Constit. Friderici 1 luidt o. a.: »Si liber homo servam superduxerit, vel ingenua servum, proles illa utriusque matrem sequi debet, non patrem". »Auch in Dänemark", lezen wij verder ter zelfder plaatse, »reichte die Freiheit der Mutter hin, sie dem Kind mitzutheilen" [1]). Ook in den Indischen Archipel vinden wij een voorbeeld van de toepassing van het hier besproken beginsel onder het patriarchaat, en wel bij de Bataks op Sumatra. Het kind van eene vrije vrouw met eenen slaaf is bij hen vrij, doch het kind van een vrijen man met eene slavin is slaaf. Volkomen overeenkomstig dezen regel is ook verder de bepaling, dat als twee onvrijen, aan verschillende meesters behoorende, met elkander trouwen, de uit dat huwelijk geborene kinderen aan den eigenaar der slavin vervallen. Van een volk, dat zoo streng de uitsluitende afstamming in de mannelijke lijn in acht neemt als de Bataks, moet het zeker verwondering baren, dat de vader, vrijgeborene, niet bij machte is, het kind door hem in wettigen echt bij eene slavin verwekt, tot zijnen stand op te heffen, terwijl de moeder, vrije vrouw, dit wel doen kan ten opzichte van het kind, dat zij bij eenen slaaf gekregen heeft. Inderdaad is deze zonderlinge tegenstrijdigheid alleen te verklaren, door het bij het slavenrecht geldende beginsel »partus sequitur ventrem" als een overblijfsel van een oorspronkelijk matriarchaat te beschouwen [2]).

Hetgeen in het voorgaande gezegd is, is volkomen van toepassing op de Arabieren. In den Islâm geldt, gelijk men weet, de regel, dat het kind den rechtstoestand der moeder volgt: is de moeder vrij, dan zijn de kinderen het ook; is zij echter slavin, dan zijn zij slaven van haren heer. Evenals bij de Bataks vervalt ook hier, geheel in overeenstemming met dezen regel, het kind, geboren uit een huwelijk van onvrijen aan verschillende meesters behoorende, aan den eigenaar der slavin [3]). Dit blijkt duidelijk uit eene plaats bij Ibn Qâsim, waar het heet: »Wanneer iemand gemeenschap heeft in huwelijk of in overspel met eene slavin, die hij niet bezit, en haar zwanger maakt, is het kind, uit haar geboren, eigendom van haren heer" [4]). Onder „iemand" nu moet evengoed verstaan worden een onvrije als een vrije. Zoo toch deze laatste uitsluitend bedoeld is, zou dit ook wel bepaald zijn uitgedrukt. Integendeel,

1) Grimm, O. c., blz. 325. Overigens gold in het Germaansche recht de regel, dat het kind uit het huwelijk van een vrije met een onvrije „der ärgern Hand" volgde.

2) Zie voor het voorgaande onze verhandeling: Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, blz 36—37.

3) Men vindt dit wel eens anders voorgesteld. Zoo o. a. in Van den Berg, Het Mohammedaansche recht, blz 160 (van den 3en druk), waar gezegd wordt, dat de kinderen van een dusdanig huwelijk gemeenschappelijk eigendom zijn van de eigenaars der ouders.

4) ومن اصاب أى وطئ امة غيره بنكاح او زنا واحبلها فالولد منها مملوك لسيدها Ibn Qâsim, in de uitgaaf met Badjuri's commentaar, dl. I, blz. 643—644.

hetgeen in den commentaar op de aangehaalde woorden volgt, doet zien, dat de regel zeer algemeen moet worden opgevat. Het heet toch, dat het kind aan de meester der slavin behoort »dewijl het kroost de moeder volgt in slavernij en in vrijheid" [1]). Hetgeen dus beslist over den eigendom van het kind, is het beginsel »partus sequitur ventrem", en dit zal wel gelden afgescheiden er van, of het een vrije is dan wel een slaaf, die met de slavin van een anderen trouwt. — Dat de hier besproken regel reeds, als een overblijfsel van het matriarchaat, bij de oude Arabieren bestond en eenvoudig in den Islâm is overgegaan, kan wel zonder bezwaar worden aangenomen. Inderdaad is het bijna niet anders te verwachten bij de hooge waarde, die door hen aan de moederlijke afstamming werd toegekend, zooals dit uit het zooeven medegedeelde omtrent het châlschap blijkt. De hierboven uit Freytag en Burckhardt geciteerde spreekwoorden bewijzen, dat men iemands afkomst, dus iemands staat, willende weten, niet had te vragen wie de vader, doch wel wie de châl was. De adel plantte zich dus aanvankelijk in de vrouwelijke lijn voort. Men weet hoe, als een nagalm daarvan, zelfs tot in de tijden van het chalifaat, door de Arabieren even groote waarde werd toegekend aan de zuiverheid van afstamming in de vrouwelijke als in de mannelijke linie [2]). Eerst langzamerhand veranderde dit. »Die alten Ideen von der Reinheit der Rasse", aldus Von Kremer, »verloren allgemach ihre Herrschaft; während man früher der adeligen Abstammung nicht blos von väterlicher, sondern auch von mütterlicher Seite den höchsten Werth beigelegt hatte, begann man allmälig anderen Ansichten zu huldigen. So kam im Anbeginne des Chalifates der Fall nicht vor, dass der Sohn einer Beischläferin, wenn auch sein Vater Chalife war, zum Thronfolger proclamirt worden wäre, ein Omajjaden-Chalife versuchte es zwar, aber vergeblich. Während man die Söhne von Concubinen anfangs missachtete, sah man später von der Abkunft mütterlicher Seite ganz ab" [3]).

Eene vraag, met het voorgaande ten nauwste samenhangend, tot welker beantwoording wij nu wenschen over te gaan, is in hoeverre bij de oude Arabieren de exogamie bestaan heeft. Hiervoren merkten wij reeds op, dat dit tijdens het matriarchaat het geval moet zijn geweest, doch dat die exogamie reeds spoedig voor de endogamie heeft plaats gemaakt. Wij zullen nu trachten de gronden daarvoor aan te voeren.

Allereerst willen wij opmerken, dat ook door Robertson Smith

1) لان الولد يتبع امه فى الرق والحرية. Zie Badjuri in den commentaar op de aangehaalde plaats van Ibn Qâsim.

2) Zie o. a. Freytag, Einleitung in das Studium der Arabischen Sprache, blz. 336. »Die Araber halten sehr viel auf eine reine Abstammung von väterlicher und mütterlicher Seite. Nur der war ein reiner Araber, welcher von einem reinen Arab. Vater und Mutter abstammte. Eine Abstammung von solchen Eltern macht berühmt."

3) Von Kremer, Culturgeschichte des Orients, dl. II, blz. 106.

de meening wordt voorgestaan, dat de Arabieren oorspronkelijk de exogamie hebben beoefend. Hij gaat daarbij uit van de verklaring door Mac Lennan van de instelling gegeven. Mac Lennan wil — gelijk men weet — de exogamie afgeleid hebben van het gebruik van den kindermoord gepleegd op meisjes, door welk gebruik de vrouwen in den stam schaarsch werden, zoodat het noodig was, ze bij anderen te nemen. Kindermoord op meisjes nu kwam bij de oude Arabieren veelvuldig voor. Men placht de meisjes zoodra zij geboren werden, levend te begraven [1]). In spreekwoorden werd dit als prijzenswaardig voorgesteld. „Het vooruitzenden van de meisjes (in den dood), behoort tot de edele daden" [2]), heet het, of ook wel: »het (levend) begraven van de dochters, behoort tot de edele handelingen" [3]). Men bracht de meisjes om ten deele om zich van de zorg te ontslaan, haar groot te brengen, doch ook om haar, bij de veelvuldige oorlogen tusschen de stammen onderling, voor eene latere gevangenschap en onteering en daarmede zich zelven voor schande te behoeden [4]). Door Mohammed werd dit gebruik afgeschaft [5]). Uit het bestaan van den kindermoord nu con-

---

1) Zie b. v. Zamachsjarî op qorân LXXXI, vers 8—9. Als de tijd van de bevalling gekomen was, groef men eenen kuil. De vrouw bracht dan het kind bij dien kuil ter wereld: was het eene dochter, dan werd zij dadelijk daarin geworpen; als het een zoon was, werd hij in het leven gelaten. — Volgens eene andere mededeeling had dit levend begraven eerst plaats als de meisjes den leeftijd hadden bereikt van zes jaren.

2) Al-Maidânî, dl. I, blz. 117: تقديم الحُرَم من النِعَم.

3) Al-Maidânî, t. a. p.: دفن البنات من المكرمات.

4) Zie o. a. Zamachsjarî's en Baidâwî's commentaren op qorân VI, vers 141: العرب الذين كانوا يقتلون (يئدون) بناتهم مخافة السبى والفقر, en op qorân LXXXI, 8—9: وكانت العرب تئد البنات مخافة الاملاق او لحوق العار بهم من اجلهن.

Zoo wordt ook van den hierboven genoemden Bedowinen-hoofdman Zibriqân vermeld, dat hij acht dochters levend zou hebben begraven. Hierover ondervraagd, antwoordde Zibriqân: „Ich fürchtete, sie möchten unwürdigen Männern anderer Stämme in die Hände fallen." (Sprenger, Das Leben und die Lehre des Mohammad, dl. III, blz. 370). Iets dergelijks wordt ook als reden opgegeven, waarom de Banû Tamîm den kindermoord zouden hebben beoefend Deze stam zou namelijk eens geweigerd hebben aan den koning No'mân tribuut op te brengen. Tot straf daarvoor werden zijne vrouwen en kinderen toen in gevangenschap weggevoerd. Op het verzoek van den stam, om de gevangenen terug te bekomen, liet de koning het aan de keuze van dezen zelf over, of zij terug wilden keeren. Onder de weggevoerden nu behoorde de dochter van zekeren Qais b. 'Açim. Zij verkoos te blijven bij hem, die haar had weggevoerd. De vader zwoer daarop, dat hij alle dochters, die hem geboren zouden worden, levend zou begraven, en zou dit ook werkelijk gedaan hebben. Dit gebruik bleef verder in de familie bestaan (Al-Maidânî, dl. 1, blz. 373).

5) Qorân XVII, vers 33: „Doodt uwe kinderen niet uit vrees voor armoede; wij zullen voor hen en u zorgen; waarlijk het is eene groote zonde hen te dooden." Vergelijk ook: qorân VI, 141 en 152, en LXXXI, 8—9. — Het moet echter worden opgemerkt, dat reeds vóór Mohammed het gebruik van den kindermoord bestrijding vond. Zoo wordt een zekere صعصعة بن ناجية genoemd onder hen, die dit gebruik tegengingen. Hij placht elk meisje, dat levend zou worden begraven, vrij te koopen voor twee wijfjes kameelen, die pas gejongd hadden, en één mannetjes kameel. Op die wijze behield hij 360 meisjes

cludeert Robertson Smith tot de exogamie bij de Arabieren. Intusschen is de verklaring van Mac Lennan, waarop de schrijver zich beroept, niet onvoorwaardelijk aan te nemen. Kindermoord op meisjes heeft niet noodzakelijk eene schaarschte van vrouwen ten gevolge. Mac Lennan toch heeft hier verzuimd rekening te houden met het feit, zoo algemeen geldend, dat het den naam van eene wezenlijk sociale natuurwet verdient, dat hoewel het aantal jongens, die elk jaar geboren worden, grooter is dan het aantal meisjes, die in hetzelfde tijdvak ter wereld komen, de vrouwen desniettemin overal, en ten allen tijde, een talrijker gedeelte van de bevolking uitmaken dan de mannen. De schijnbare tegenstrijdigheid hier — men weet het — wordt grootendeels opgelost door de omstandigheid, dat in de eerste levensjaren de sterfte bij de jongens grooter is dan bij de meisjes, doch ook zeker niet minder daardoor, dat volwassen mannen aan meerdere gevaren zijn blootgesteld dan vrouwen [1]). Ook bij onbeschaafde volken moet zeker deze wet gelden, ja is zij bij hen nog eerder te verwachten dan bij beschaafde. Bij wilden toch, die onderling steeds in oorlog zijn, die met allerlei moeielijkheden te kampen hebben ter verkrijging hunner eerste levensbehoeften, welke zij dikwijls aan de dieren des wouds te bestrijden hebben, zijn de sterftekansen van mannen oneindig veel grooter dan die van vrouwen. Bij de maatschappij der wilden zal dus eveneens eene natuurlijke neiging tot overmaat van vrouwen over mannen bestaan [2]). Waar dus, om op het voorgaande het geval van den kindermoord toe te passen, meisjes gedood, terwijl jongens in het leven gelaten worden, zal dit hoogstens ten gevolge hebben, dat de verhouding tusschen de seksen gelijk blijft, in enkele gevallen misschien de mannen het overwicht over de vrouwen verkrijgen, doch zeker zal nimmer daaruit eene bepaalde schaarschte

---

in leven en kreeg hij den bijnaam van محيى المؤودات. Zijn kleinzoon, de dichter Farazdaq, beroemde er zich in een versregel op, van hem af te stammen:

ومنا الذى منع الوائدات واحيا الوئيد فلم توءد

„Tot ons behoort hij, die de vrouwen belette, welke hare dochters levend wilden begraven; en hij behield die begraven zouden worden in leven, zoodat zij niet werden begraven." (Zie: Zamachsjarî op qorân LXXXI, 8—9, en ook het artikel van Caussin de Perceval over Farazdaq, in den Journal Asiatique, dl XIII, blz. 507 vlg.).

1) Zie o. a Darwin, Descent of man, Holl. vertaling van Dr. Hartogh Heys van Zouteveen, dl. I, blz. 391—392 en 416 vlg. (van den 1en druk).

2) Men heeft daarvan enkele sterk sprekende voorbeelden. Zoo zegt Morgan (Systems of consanguinity and affinity of the human family, blz. 477) van de Noord-Amerikaansche Indianen sprekende: „The females are usually more numerous than the males from the destruction of the latter in war. In some nations, as the Blackfoot and the Shiyann, they are said to be two to one." Bij de wilde Guarani's van Paraguay, die den kindermoord op groote schaal beoefenen, hebben de vrouwen toch nog de meerderheid en verhouden zich tot de mannen als 14 : 13 (Zie: Kautsky, Die Entstehung der Ehe und Familie, in de Kosmos, Zeitschrift für Entwickelungslehre, jaargang VI, blz. 261). Voor zooveel den Indischen Archipel betreft, wijzen wij op de Kubu's, een der wilde stammen van de binnenlanden van Sumatra. Het aantal vrouwen bij hen overtreft dat der mannen, zoodat het ook mogelijk is, dat iedere man twee, drie of vier vrouwen kan hebben (Zie: Reizen in Midden-Sumatra door de leden der Sumatra-expeditie, dl. II, blz. 69—70).

van vrouwen voortvloeien. De gevolgtrekking van Mac Lennan is dus ten eenenmale onjuist, en daardoor zijne verklaring van de exogamie geheel verwerpelijk. Doch ook aangenomen, dat tegen die gevolgtrekking niets ware in te brengen, dan nog zou de verklaring niet kunnen voldoen. Immers kan men opmerken, dat zoo de kindermoord der meisjes werkelijk tot eene schaarschte van vrouwen in den stam en dus tot de exogamie leidt, diezelfde moord in andere stammen eene gelijke schaarschte veroorzakende, de exogamie ook weder onmogelijk, althans moeielijk moet maken [1]).

Hetgeen ontegenzeggelijk voor eene exogamie bij de oude Arabieren pleit, is de bij hen in sterke mate bestaande afkeer voor huwelijken tusschen bloedverwanten. In een artikel, geschreven naar aanleiding van de verhandeling van Robertson Smith, heeft de bekende orientalist Goldziher verscheidene bewijzen daarvoor bijeengebracht [2]). »The celebrated poet of the Muʿallakât, ʿAmr b. Kolthum", aldus lezen wij onder anderen, »in an interesting record of his wisdom, namely, his testament to his children, gives the following advice to the latter: Do not marry in your own family, for domestic enmity arises therefrom". Er is nog een spreekwoord waaruit blijkt hoe afkeerig de oude Arabieren van huwelijken in de familie waren: »Trouw de verwijderden, trouw niet de naasten in bloedverwantschap" [3]). Waar wij dit spreekwoord vermeld vinden, wordt

1) Bastian maakt in zijn werk: Der Mensch in der Geschichte, dl. III, blz. 299, noot, melding van de exogamie bij de oude Arabieren. »Den Chinesen," aldus lezen wij, »war, damit schöne Kinder erzeugt würden, nicht erlaubt, in ihrem eigenen Stamme zu heirathen, wie bei den Arabern, fügt Ibn Nahab hinzu, wo die Glieder des Stammes Rebua immer in dem Stamme Modjar, nie in dem eigenen heirathen, und diese stets in jenem." Tylor heeft dit bericht in zijn: Early history of mankind, blz. 284, overgenomen. Daar Bastian de door hem gebruikte bron niet vermeldt, kunnen wij moeielijk nagaan, in hoeverre zijne mededeeling juist is. Ibn Nahab is intusschen een onbekende naam. Zou hier misschien Ibn Wahab ابن وهب bedoeld zijn, die, in Reinaud's Relation des voyages faits par les Arabes et les Persans dans l'Inde et à la Chine, dans le 9e siècle de l'ère chrétienne, en in Maçudî's Les prairies d'or, genoemd wordt als degene, die de gegevens verstrekt heeft voor vele der daar vermelde bijzonderheden omtrent China? Zeker is het dat hetgeen in deze beide werken over dit punt voorkomt, volkomen overeenstemt met het citaat uit Bastian. Op blz. 115 namelijk van de Relation des voyages, overeenkomende met deel I, blz 301—302 van Maçudî (ed. Barbier de Meynard), wordt gezegd dat de Chineezen steeds uit den stam trouwen, exogamisch zijn, waarop de schrijver laat volgen: مثال ذلك ان بنى تميم لا تتزوّج فى تميم وربيعة لا تتزوّج فى ربيعة وانما تتزوّج ربيعة فى مضر ومضر فى ربيعة ويدّعون ان ذلك انجب للولد »dat is dus juist alsof (bij de Arabieren) de Banû Tamîm niet zouden trouwen in Tamîm, de Rabî'a niet in Rabî'a, maar de Rabî'a in Modar en de Modar in Rabî'a; en zij (de Chineezen) zeggen dat dit een middel is om uitstekende kinderen te erlangen." Het niet mogen trouwen in den stam bij de Arabieren is, onzes inziens, hier slechts onderstellenderwijze, en niet als een bestaand feit, tot voorbeeld genomen. Het gaat althans niet aan, hoewel de tekst deze laatste opvatting niet geheel uitsluit, om uit dit bericht tot eene exogamie bij de Arabieren te concludeeren. Berust dus de mededeeling van Bastian op deze plaats, dan kan zij niet onvoorwaardelijk worden aangenomen.

2) Academy, jaarg. 1880 (Vol. XVIII), blz. 26.

3) Al-Maidânî, dl. II, blz. 250: النزائع لا القرائب verklaard als: تزوّجوا النزائع ولا تتزوّجوا القرائب. Men zegt ook: الغرائب لا القرائب.

ook nog gewezen naar een gezegde in de ḥadîth: »Trouw onder vreemden, opdat gij geene zwakke nakomelingschap krijgt" [1]). De Arabieren, aldus wordt er verder bij aangeteekend, meenen dat kinderen, uit huwelijken tusschen bloedverwanten geboren, zwak en tenger zijn [2]). Ook in de latere rechtsboeken vindt men dit gevoelen voorgestaan. Zoo onder anderen doet Badjuri dit in zijn commentaar op Ibn Qâsim. Onder de vrouwen, met wie een huwelijk gewenscht is, noemt hij namelijk ook op vreemden of verre verwanten, daar de man voor zijne vrouw slechts weinig hartstocht gevoelt, zoo zij eene naaste verwante van hem is, waardoor de kinderen uit zulk een huwelijk geboren zwak en tenger zijn [3]). Wenscht men dus een edel kroost te erlangen, dan moet men in den vreemde trouwen, gelijk men schoone en goede vruchten verkrijgt van eenen tak, die op een vreemden stam is geënt [4]). Schijnbaar in strijd met het voorgaande is het feit, dat het eene oude gewoonte bij de Arabieren was om eene بنت عمّ *bint-ᶜamm*, dat is de dochter van eenen عمّ *ᶜamm*, oom van vaderszijde, te trouwen. Zoo algemeen werd dit gedaan, dat iemand zijne geliefde *bint-ᶜamm*, nicht, en zijn schoonvader *ᶜamm*, oom, noemde, zelfs al stonden beiden niet in die verwantschapsbetrekking tot hem [5]). Hoe hebben wij nu deze tegenspraak te verklaren? Onzes inziens slechts door een oorspronkelijk matriarchaat en eene exogamie aan te nemen. In dat geval zullen de kinderen van twee broeders, zoo deze slechts met vrouwen van verschillende stammen getrouwd waren, met elkander huwelijken hebben mogen sluiten, niet alleen dewijl die kinderen, daar zij de moeder volgden, tot verschillende stammen behoorden, doch ook dewijl zij feitelijk onderling als niet verwant werden beschouwd. Dat dit begrip werkelijk bij de oude Arabieren bestond, hebben wij hiervoren reeds gezien. Zoozeer immers werd de verwantschap in de vrouwelijke lijn met uitsluiting van die in de mannelijke nagegaan, dat een kind geacht werd de eigenaardigheid te hebben van zijnen châl, niet van zijnen vader. Het spreekt van

---

1) Al-Maidânî, l. c.: اغتربوا لا تضووا.

2) Al-Maidânî, t. a. p., die hiervoor, zoowel als voor het voorgaande, aanhaalt: Djawharî's Arabisch woordenboek, s. v. ضوى.

3) Badjuri in zijn commentaar op Ibn Qâsim, dl. II, blz. 153. Het huwelijk met eene vreemde vrouw of verre verwante is gewenscht, zooals het woordelijk heet: لضعف الشهوة فى ذات القرابة القريبة كبنت العمّ فيجيء الولد نحيفا.

4) Badjuri, l. c., haalt hiervoor de volgende versregelen aan:

ان اردت الانجاب فانكح غريبا والى الاقربين لا تتوصّل

فانتقاء الثمار طيبا وحسنا ثمر غصنه غريب موصّل

5) Zie het aangehaalde stuk van Goldziher. Verg. ook aant. 11 en 14 op het eerste hoofdstuk van Lane's vertaling van de 1001 Nacht (dl. I, blz. 62 en 65).

zelf, dat waar men zoo weinig betrekking aannam tusschen iemand en zijn eigen vader, men dit nog minder deed tusschen iemand en zijn oom, vadersbroeder, of diens kinderen. Bij eene dergelijke beschouwing konden dus huwelijken tusschen broerskinderen niet als bloedverwantshuwelijken beschouwd en dus ook zonder vrees voor nadeelige gevolgen aangegaan worden [1]). Na de vestiging van het patriarchaat werd dit echter anders. Het gebruik om met de bint-ʿamm te trouwen, bleef door kracht der gewoonte bestaan, doch kreeg nu van zelf het karakter van endogamie, van een huwelijk tusschen bloedverwanten. Het behoeft nauwelijks te worden gezegd, dat die huwelijken van toen af langzamerhand als nadeelig werden beschouwd. Zoo zeide een dichter om zijn held te prijzen: »Hij is een jongeling niet geboren uit eene bint-ʿamm (van zijnen vader), of uit eene naaste verwante, zoodat hij zwak zou zijn, want alleen die gesproten zijn uit bloedverwanten zijn zwak" [2]). Van Omar wordt verhaald, dat hij eens de opmerking zou hebben gemaakt, waarom de Qoraisjiten zoo klein van statuur waren, waarop hem geantwoord werd, dat dit geweten moest worden aan de veelvuldige huwelijken tusschen broerskinderen. Omar zou hun toen aanbevolen hebben die huwelijken in den vervolge niet meer te sluiten [3]). Tot den huidigen dag is deze gewoonte om de bint-ʿamm te trouwen, bij vele stammen in Arabië in zwang gebleven. Zoo zegt Burckhardt: »All Arabian Bedouins acknowledge the first cousin's prior right to a girl, whose father cannot refuse to bestow her on him in marriage, should he pay a reasonable price; and that price is always something less than would be demanded from a stranger" [4]), en Burton: »Every Bedouin has a right to marry his father's brother's daughter before she is given to a stranger; hence cousin (bint-ʿamm) in polite phrase

---

1) Niet zoo licht daarentegen zal men er toe overgegaan zijn om de dochter van een châl te huwen, hoewel in dit geval natuurlijk ook geene verwantschap bestond. Toch zal, daar het châlschap zooveel nauwer was dan het vaderschap en van zelf dus dan het ʿammschap, men ook eerder eenige betrekking hebben aangenomen tusschen iemand en de dochter van zijn châl, dan tusschen iemand en de dochter van zijn ʿamm, en dus ook eerder het huwelijk met de eerste als nadeelig hebben beschouwd, dan het huwelijk met de laatste. — Overigens willen wij hier nog opmerken hoe ook bij andere volken, die de exogamie beoefenen, het gebruik voorkomt dat de man bij voorkeur met eene nicht trouwt. Zoo is dit, om hier slechts een enkel voorbeeld aan te halen, het geval bij de Bataks op Sumatra. De man trouwt bij voorkeur met de dochter van zijn *tulang*, oom van moederszijde, moedersbroeder. (De Bataks beoefenen het patriarchaat). *Boru-ni-datulang*, dochter van moedersbroeder, noemt iemand dan ook zijne verloofde of vrouw, zelfs wanneer zij niet in die betrekking tot hem staat, terwijl eene vrouw haren minnaar of echtgenoot met *ibebere-ni damang*, zoon van vaderszuster, aanspreekt. (Zie onze verhandeling: Over de primitieve vormen van het huwelijk en den oorsprong van het gezin, jaarg. 1881, dl. II, blz. 616—617).

2) Al-Maidânî, dl. II, blz. 250.

3) Von Kremer, Culturgeschichte des Orients, dl. II, blz. 104. — Ook Badjuri noemt, zooals men in de zooeven geciteerde plaats van zijn commentaar op Ibn Qâsim zien kan, onder de verwanten met wie een huwelijk, om de daar aangegevene reden niet gewenscht is, met name de bint-ʿamm op.

4) Burckhardt, Notes on the Bedouins and Wahabys, Vol. I, p. 272. Zie ook hetzelfde deel, blz. 113.

signifies a wife" [1]). Bij de algemeen heerschende meening onder de Arabieren dat bloedverwantshuwelijken nadeelig zijn, zien wij dus hoe het bij voorkeur trouwen met de bint-ᶜamm, zooals dit bij hen van oude tijden af tot den huidigen dag bestaan heeft, alleen verklaard kan worden als een overblijfsel van een oorspronkelijk matriarchaat met exogamie, toen zulk een huwelijk geen bloedverwantshuwelijk was en van zelf dus ook als ònschadelijk werd beschouwd.

Het blijkt dus uit het voorgaande dat de Arabieren aanvankelijk tijdens het matriarchaat, de exogamie moeten hebben beoefend en toen algemeen huwelijken met hunne bint-ᶜamm moeten hebben gesloten, dat met den overgang tot het patriarchaat deze huwelijken in zwang bleven, zoodat de exogamie, het verplicht trouwen uit den stam, toen van zelf eene endogamie, een bij voorkeur trouwen in den stam, werd. Deze gewoonte om endogame huwelijken aan te gaan, die dus met de vestiging van het patriarchaat ontstond, was reeds vóór Mohammed in zwang. Bij Sjahrastânî vinden wij medegedeeld, hoe de vader in de djâhilîja bij een huwelijk van zijne dochter met eenen bloedverwant, eenen stamgenoot, haar eenen zegenwensch medegaf. »Baar gemakkelijk en baar zonen, geene dochters", aldus heet het. »God vermenigvuldige u en make uwe nakomelingschap machtig en duurzaam". Trouwde de dochter in den vreemde, dan werd haar in alles het tegengestelde toegewenscht, veranderde de zegen dus in eene vervloeking [2]).

De endogamie is dus bij de Arabieren, spoedig na de vestiging van het patriarchaat, regel geworden. Nog andere bewijzen zijn daarvoor bij te brengen. Waar toch de exogamie met het patriarchaat bestaan heeft of nog bestaat, daar is het huwelijk geheel een koop, wordt de vrouw voor een zekeren prijs, de bruidschat of huwelijksgift, van hare ouders of verwanten gekocht. Anders echter onder de endogamie. Voor zoover de bruidschat toch hier voorkomt, mist hij geheel het karakter van eene koopsom [3]). Dit nu is het geval bij de oude Arabieren. Hoe weinig de مهر *mahr*, zooals de huwelijksgift bij hen heet, een koopprijs is, zou reeds daaruit kunnen blijken, dat zij niet aan de ouders der bruid, doch aan de bruid zelve, vervalt. Nu heeft men wel eens beweerd, dat het voorheen anders was, dat bij de oude Arabieren van den tijd vóór Mohammed het huwelijk als eene overeenkomst beschouwd werd, waarbij men de vrouw van haren vader of andere bloedverwanten kocht, bij welke overeenkomst de vrouw dus geene partij was, doch waarvan zij slechts het voor-

---

1) Burton, A pilgrimage to El-Medinah and Meccah, Vol. II, p. 84. De nadeelige gevolgen van dergelijke huwelijken, waarvoor de Arabieren zelf zoozeer vreezen, schijnen in werkelijkheid niet te bestaan. Burton zegt althans t. a. p.: „Here no evil results are anticipated from the union of first cousins, and the experience of ages and of a nation may be trusted."

2) Sjahrastânî, ed. Cureton, dl. II, blz. 441.

3) Het is hier de plaats niet om aan te toonen, waarom dit zoo is. Wij verwijzen daarvoor naar onze verhandeling: Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, blz. 31 vlg. en blz. 78 vlg., waar men ook de voorbeelden kan vinden, die het gezegde bevestigen.

werp uitmaakte [1]). Hiertegen valt echter wel het een en ander te zeggen. Wij willen niet ontkennen, dat, gelijk straks van zelf nader zal blijken, tijdens Mohammed ook huwelijken gesloten werden, die geheel het karakter hadden van eenen koop zooals onder de exogamie en het patriarchaat, doch het gaat niet aan dit als algemeene regel aan te nemen. De positie, die de vrouw in de oud-Arabische maatschappij innam, pleit geheel tegen eene dergelijke onderstelling. Let slechts op de vrijheid, die de meisjes hadden om over hare hand te beschikken, om te trouwen die zij wilden, zelfs buiten bemoeienis van hare ouders of verwanten, zooals dit het geval was bij de mot^ca en bij de echtverbintenissen op proef, gelijk die door Omm Châridja en anderen gesloten werden. Voorbeelden bestaan er ook van vrouwen, die den man harer keuze zelf ten huwelijk vroegen. Zoo deed Chadîdja dit ten opzichte van Mohammed, en vinden wij een ander geval nog vermeld van den Sji^citischen dichter Ismâil b. Mohammed, bijgenaamd de Himjaritische Saijid, die in de eerste helft van de tweede eeuw van de H. leefde. „Dans un de ses fréquents voyages, soit à Koufah, soit en Susiane", aldus lezen wij in eene verhandeling over dezen dichter van Barbier de Meynard, „il rencontra une dame de la tribu de Témim et de croyance ibadite. Malgré une certaine analogie avec le type noir, qui décelait son origine himyarite, notre Seïd était grand, bien fait et de physionomie avenante. Il plut à la belle voyageuse, qui, sans plus de façon, lui proposa sa main Le Seïd, un peu surpris d'une bonne fortune si prompte, hésita d'abord. »»En vérité, s'écria-t-il, notre mariage ressemblerait à celui de Omm Châridja, qui n'attendait pas la présence de son wali, ni celle des témoins pour faire choix d'un époux". [2]) — Hetgeen van niet minder belang is, ter kenschetsing van de positie der vrouw in het huwelijk, is het feit dat bij de vóór-islamische Arabieren het recht tot verstooting aan haar evengoed was toegekend als aan den man, gelijk wij boven gezien hebben bij Omm Châridja en anderen. Er is nog een ander bericht waardoor dit bevestigd wordt. »In de djâhilîja", aldus vermeldt een Arabisch schrijver, »hadden de vrouwen de bevoegdheid tot echtscheiding. Wanneer zij in tenten woonden en de deur der tent, die naar het Oosten was gericht, naar het Westen keerden, of omgekeerd, dan was dit een teeken voor den man, dat hij verstooten was en niet meer bij haar mocht komen". [3]) Tot in latere eeuwen was de vrijheid, welke op die wijze aan de vrouw in huwelijkszaken was toegekend, nog zeer aanzienlijk. »Es war", zoo onder anderen Von Kremer spre-

---

1) Zie b. v.: Van den Berg, De beginselen van het Mohammedaansche recht, blz. 143 en 148 (van den 3en druk).

2) Journal Asiatique, Septième Série, Tome IV (1874), blz. 183—184. Na eenig over en weder praten, werd er tusschen den Saijid en de vrouw een mot'a huwelijk, een huwelijk op tijd, gesloten.

3) Freytag, Einleitung in das Studium der Arabischen Sprache, blz. 206, die hiervoor citeert: Kitâb al-Aghânî, fol. 254 r. (cod. Goth.).

kende van de tijden van het chalifaat, »überhaupt den Frauen die freieste Selbstbestimmung in der Wahl ihrer Gatten gestattet und es kam sogar der Fall vor, dass die Frau eines Chalifen nach dessen Ableben einen neuen Gatten ihrer Wahl heiratete, der ein einfacher, unbemittelter Privatmann, wenn auch aus einer der edelsten Familien war. Aus der ersten Ehe brachte sie ihm unermessliche Schätze zu, verstiess ihn aber schliesslich, weil sie Verdacht gefasst hatte, dass er ein Verhältniss mit einer Sklavin habe". [1])

Wij zien dus dat de positie van de vrouw in de oud-Arabische maatschappij niet van dien aard was, dat een koophuwelijk daar mogelijk zou zijn geweest. Intusschen zijn er twee zaken, die schijnbaar daarvoor pleiten. Een kenmerk namelijk van een dusdanig huwelijk is in de eerste plaats dat het vrouwelijk geslacht geheel van de nalatenschap is uitgesloten. Als dochter toch kan de vrouw niet van haren vader erven, daar zij, bij haar trouwen, verkocht wordende, daardoor natuurlijk voorgoed van haar familieverband wordt losgemaakt en dus in de rechten dier familie niet meer deelen kan: het huwelijk heeft voor haar noodwendig eene capitis deminutio ten gevolge. Als echtgenoote erft de vrouw evenmin van haren man, zoo deze te sterven komt. Integendeel, daar zij als eene gekochte zaak deel uitmaakt van diens bezittingen, behoort zij zelf tot de erfenis. Rechtens — en dit is een tweede kenmerk van het koophuwelijk, dat op het oogenblik onze aandacht verdient — en zonder eenigen vorm van huwelijk gaat zij dan ook over op een der bloedverwanten (een broeder, oom, neef of stiefzoon) van den overledene. [2]) Deze beide zaken nu, die dus het koophuwelijk karakteriseeren, het uitsluiten van de vrouwen van de nalatenschap en het overgaan der weduwe als een erfstuk op een der familiebetrekkingen van den gestorvene, vinden wij ook van de oude Arabieren vermeld. Schijnbaar is dit in strijd met de resultaten, waartoe wij zooeven gekomen zijn. Gaan wij na hoe dit moet worden verklaard.

In den qorân, vers 8 van de vierde sura, vindt men het voorschrift dat ook vrouwen tot de nalatenschap gerechtigd zijn. »Den mannen komt een deel toe van hetgeen ouders en bloedverwanten nalaten; de vrouwen moeten mede een deel hebben van hetgeen ouders of bloedverwanten nalaten; hetzij weinig of veel, een bepaald deel komt haar toe". Volgens de commentaren nu zou dit vers geopenbaard zijn naar aanleiding van het volgende. In den rampzaligen slag bij Oḥod was een der »helpers" van den profeet, een zekere Aws b. Çâmit gevallen, eene weduwe Omm Koḥḥa en drie dochters nalatende [3]). Zijne beide neven (zonen van vaders-

---

1) Von Kremer, Culturgeschichte des Orients, dl. II, blz. 100.

2) Zie voor het voorgaande uitvoeriger onze meer geciteerde verhandeling: Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, blz. 81 vlg. en blz. 105 vlg.

3) De naam van den gestorven echtgenoot wordt verschillend opgegeven. Nöldeke, Geschichte des Qorâns, blz. 145—146, na die verschillende namen te hebben opgegeven,

broeder) trokken toen de nalatenschap aan zich, zooals het heet »volgens de gewoonte van de djâhilîja: want men liet in de djâhilîja de vrouwen niet erven en zeide, dat zij alleen tot de nalatenschap geroepen konden worden, die in staat waren de wapens te voeren en het land te verdedigen". Omm Koḥḥa ging echter tot den profeet en beklaagde zich daarover bij hem. Mohammed liet toen eene boodschap aan de beide neven brengen om voorloopig niets van de nalatenschap te nemen, daar Allah ook een aandeel daarvan aan de weduwe en de dochters had beschoren, doch hem dit nog niet geopenbaard was. Daarop volgde de openbaring volgens welke aan de weduwe één achtste, aan de drie dochters te zamen het twee derde gedeelte en aan de twee neven de rest werd toegekend [1]). Zijn wij nu gerechtigd — gelijk dit wel eens gedaan wordt — om uit deze gegevens af te leiden, dat bij de oude Arabieren als algemeene regel de vrouwen van de nalatenschap waren uitgesloten? [2]) Ons komt dit onwaarschijnlijk voor. Reeds uit het verhaal zelf kan dit blijken. Immers, er zou geene aanleiding voor Omm Koḥḥa zijn geweest, om zich bij den profeet te komen beklagen, zoo er ook toen niet reeds eene adat bestond volgens welke de vrouwen wèl konden erven. Uit de bewoordingen, die, volgens eene der overleveringen, de weduwe bezigde toen zij hare klacht bij Mohammed inbracht, komt dit nog duidelijker uit. »Mijn man is dood", aldus sprak zij, »en de erfenis is aan zijnen broeder gekomen; zijne dochters hebben niets, en de meisjes trouwen toch alleen wanneer zij eenig vermogen bezitten" [3]). Hoe, de vrouwen zouden niet geërfd hebben en toch werden zij alleen ten huwelijk gevraagd, die geld hadden? De tegenspraak brengt ons van zelf er toe om aan te nemen, dat bij de Arabieren van de djâhilîja de uitsluiting van de vrouwen van de nalatenschap

---

merkt dienaangaande op: „Wie dem auch sei, wir haben ein Recht zu der Annahme, dass diese Verse sich auf einen Mann beziehen, der beim Ohod gefallen war, oder, wie ich lieber sagen möchte, auf mehrere; denn wenn auch einige der genannten Namen nur aus Verwechselung entstanden sein mögen, so bleiben doch immer noch drei oder wenigstens zwei über. Aber auch an und für sich ist es sehr wahrscheinlich, dass diese genauen Gesetze über Waisen und über die Erbschaft verstorbener Männer zu einer Zeit gegeben sind, wo viele Familienväter auf einmal umgekommen waren, so dass Erbstreitigkeiten und lieblose Behandlung der Waisen und Wittwen häufig wurden; das passt aber am besten auf jene grosse Niederlage."

1) Ik heb hier gevolgd hetgeen in de commentaren van Baiḍâwî en Zamachsjarî op qorân IV, 8 vermeld wordt. In Wakidî's Kitâb al-Maghazi (bewerking van Wellhausen, blz. 146) wordt verteld hoe de weduwe Mohammed ten eten vroeg, doch hem zoo goed als niets voorzette. Door een wonder echter wist Mohammed het eten te vermeerderen. Na den maaltijd kwam de weduwe met hare klacht. — Zie ook Baiḍâwî op qorân IV, vers 126. Een zekere عيينة بن حصين kwam tot Mohammed en zeide: „Men heeft ons verteld dat gij aan de dochters de helft en aan de zusters de helft van de nalatenschap geeft, terwijl wij gewoon zijn alleen diegenen te laten erven, welke aan den strijd deelnemen en buit verzamelen." Mohammed zou daarop geantwoord hebben: „Zoo heeft God mij bevolen."

2) Zie b. v.: Van den Berg, De beginselen van het Mohammedaansche recht, blz. 129 (van den 3en druk).

3) Zie: Wellhausen's bewerking van Wakidî's Kitâb al-Maghazi, blz. 147. Volgens dit verhaal waren het niet de neven, doch was het een broeder, die zich de nalatenschap had toegeëigend.

wel verre van regel te zijn, eerder eene uitzondering was. En hiervoor bestaan nog andere gronden. De geheele Moslimsche traditie vloeit over van bewijzen, dat de vrouw, tijdens Mohammeds optreden, in Arabië eene zelfstandige positie had, eene groote rol kon spelen. Vrouwen stelden soms belangrijke gaven ter beschikking van den profeet; zijne eerste vrouw, de weduwe Chadîdja, deed vóór haar huwelijk groote handelszaken op eigen hand. Onderstelt dit alles eene adat, die de vrouwen van de erfenis uitsloot? [1]) Nogmaals, zoo eene dusdanige adat bestaan heeft, dan moet het alleen geweest zijn als uitzondering, bij enkele stammen, geenszins als algemeene regel.

In de tweede plaats hebben wij het overgaan van de weduwe als een erfstuk op een der verwanten van den overledene. Dat dit gebruik bij de oude Arabieren bestond, blijkt uit eene verbodsbepaling in vers 23 van de vierde sura van den qorân. »O geloovigen!" aldus heet het daar, »het is u niet geoorloofd vrouwen bij wijze van erfenis (hereditatis jure) tot u te nemen tegen haren zin" [2]). In den commentaar nu wordt ter verklaring van deze plaats vermeld, dat het in de djâhilîja de gewoonte was, dat zoo iemand stierf, zijne weduwe aan een zijner zonen, broeders of een zijner andere bloedverwanten verviel. De persoon, die het meest daartoe gerechtigd was, wierp, als hij de weduwe wenschte te aanvaarden, ten teeken daarvan, zijn kleed over haar heen [3]). Intusschen zou men verkeerd doen door dit als een algemeen gebruik te beschouwen. Veelvuldige voorbeelden van vrouwen, die na den dood van haren echtgenoot volkomen meesteresse over zich zelve waren en vrijelijk over hare hand beschikten, zouden reeds dadelijk het tegendeel kunnen aantoonen. Wij wijzen, om slechts een bekend geval te noemen, op Chadîdja [4]). Doch een meer rechtstreeksch argument

---

1) Ook Dr. Snouck Hurgronje betwijfelt op dezen grond het bestaan, als algemeene regel, van een uitsluitend erfrecht van de mannelijke nakomelingen bij de oude Arabieren. Zie: Bijdragen tot de T. L. en Vk. v. Nederl. Indië, 4e volgreeks, dl. VI, blz. 390.

2) Er staat: لا يحل لكم ان تَرِثُوا النساء كرهًا hetgeen in de commentaren van Zamachsjarî en Baidâwî verklaard wordt als ان تاخذوهن على سبيل الارث كما تُحاز المواريث.

3) Zie: Baidâwî en Zamachsjarî op qorân IV, 23. Ook: Sjahrastânî, ed. Cureton, dl. II, blz. 440. In Pocock, Specimen Historiae Arabum, blz. 325, lezen wij: كانوا يرثون النكاح كما يرثون المال.

4) Men weet dat volgens den Islâm eene weduwe niet hertrouwen mag dan na een zekeren tijd, de عدّة *'idda*. Wij willen ter loops hier gewag maken, dat, volgens eene traditie voorkomende bij Tirmîdzî, dl. I, blz. 153, ook in de djâhilîja de 'idda bestond en een vol jaar duurde. Mohammed zou dit teruggebracht hebben tot den nu nog in den Islâm geldenden termijn van vier maanden en tien dagen, en ingeval van zwangerschap tot na afloop der bevalling. Met zonderlinge gebruiken ging in de djâhilîja de 'idda gepaard. Bij Tirmîdzî, t. a. p., wordt daaromtrent in eene noot aan den kant het volgende

dat het hier besproken gebruik in de djâhilîja niet bij alle stammen bestond, vindt men bij de Arabische schrijvers zelf. Zoo deelt onder anderen Sjahrastânî mede, dat het de oudste zoon was, die aanspraak had op de weduwe zijns vaders [1]). Toch laat hij daaraan onmiddelijk voorafgaan, dat het bij de oude Arabieren als zeer schandelijk werd beschouwd, wanneer iemand, na den dood van zijnen vader, gemeenschap had met diens vrouw. Zulk een persoon werd met den schimpnaam ضيزن *ḍaizan* aangeduid [2]). Bij een anderen schrijver vinden wij vermeld, dat eene verbintenis als de hier bedoelde نكاح المقت *nikâḥ al-maqt*, het gehate huwelijk, heette [3]). De tegenspraak zou alleen verklaard kunnen worden door aan te nemen, dat het gebruik van het overgaan van de weduwe op eenen zoon of anderen bloedverwant van den overledene slechts bij uitzondering bij enkele stammen bestond [4]).

---

aangeteekend: قالوا كانت المرأة اذا توفى عنها زوجها دخلت بيتا ضيقا ولبست شرّ ثيابها ولا تمس طيبا ولا شيئا فيه زينة حتى تمضى عليها سنة...... فتعطى بَعْرة فترمى بها وتخرج بذلك عن العدة. Hieruit blijkt dus dat de vrouw, als haar man gestorven was, in een nauw vertrek ging, hare slechtste kleederen aantrok, geene parfumerieën aanraakte noch iets, waarin olie was, totdat er één jaar was verstreken. Dan gaf men haar een stukje kameelendrek, waarmede zij moest werpen, en daarmede trad zij uit hare ʻidda. Op dit gebruik zinspeelde Mohammed, toen hij, volgens de hier bedoelde traditie, aan eene vrouw, die hem over de ʻidda van hare dochter (weduwe) kwam vragen, na haar den termijn van 4 maanden en 10 dagen te hebben opgegeven, zeide: وقد كانت احديكنّ فى الجاهلية ترمى بالبعرة على راس الحول. Het woord بَعْرة wordt verklaard als روث البعير.

1) Dat wil zeggen op zijne stiefmoeder, want met de eigen moeder was elke verbintenis verboden: كانوا لا ينكحون الامهات الخ zegt Sjahrastânî, t. a. p.

2) Sjahrastânî, t. a. p. Zie ook: Abulfeda, Historia Anteislamica, ed. Fleischer, blz. 180.

3) Zie: Pocock, Specimen Historiae Arabum, blz. 325.

4) Van de hedendaagsche Bedowinen zegt Burckhardt, Notes on the Bedouins and Wahabys, Vol. I, p. 112—113: „If a young man leaves a widow, his brother generally offers to marry her; custom does not oblige either him or her to make this match, nor can he prevent her from marrying another man. It seldom happens, however, that she refuses, for by such an union the family property is kept together." Dit is natuurlijk iets geheel anders dan een erven van de weduwe, gelijk in den tekst bedoeld is. Bij dit laatste toch is de vrouw geheel een willoos voorwerp, dat door een der bloedverwanten wordt genaast. Hetzelfde gebruik als hier door Burckhardt van de Bedowinen wordt vermeld, vinden wij bij de Dajaks, die endogamisch zijn en dus ook geen koophuwelijk hebben. Zie onze verhandeling: Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras, blz. 96—97.

Uit het laatstmedegedeelde in den tekst zien wij, dat men zeer verkeerd doet door zich voor te stellen, dat alle Arabische stammen ééne adat hebben gehad. A priori trouwens is het reeds aan te nemen, dat b. v. de zeden en gebruiken van de woestijnbewoners anders moeten zijn geweest dan die van de bevolking der steden. Hieruit is dan ook zeker in de meeste gevallen de tegenspraak te verklaren, die wij in de berichten omtrent de djâhilîja bij de Arabische schrijvers zoo dikwijls ontmoeten. Wij willen hier nog op een enkel voorbeeld van dien aard de aandacht vestigen. Men weet dat het in den Islâm, volgens qorân VI, vers 27, verboden is, twee zusters te huwen. Sjahrastânî, dl. II, blz. 440, deelt

Wanneer wij het laatstbehandelde resumeeren, zien wij dat bij de Arabieren vóór Mohammed, het koophuwelijk, als uitvloeisel van het trouwen uit den stam met inachtneming van het patriarchaat, hier en daar moet hebben bestaan, dat echter als regel, ten gevolge van de endogamie, het vrije huwelijk met wederzijdsch goedvinden, gegrond dus op mutuus consensus en affectio maritalis, door hen werd beoefend. Behalve in het eerste geval, had de bruidschat, de mahr, in de djâhilîja dus geenszins het karakter van eenen prijs der vrouw, doch was zij toen reeds, zooals dit vooral duidelijk bij de mot^ca blijkt, hetgeen zij in den Islâm nu nog is, donatio a viro compensandi usus puellae causa.

---

mede, dat dit verbod in de djâhilîja reeds bestond. Het was het schandelijkste, dat iemand doen kon, om twee zusters tot vrouw te nemen. Toch laat hij er dadelijk een voorbeeld op volgen van iemand, die dit zou hebben gedaan. Hieruit blijkt reeds, dat deze adat niet algemeen was. Een ander bewijs daarvoor vinden wij in Dozy's Histoire des Musulmans d'Espagne, dl I, blz. 36—37. Op gezag van Abû Ismâil Al-Baçrî, wordt hier verhaald van iemand, die twee zusters had gehuwd en daarvoor voor den chalief Omar werd gebracht. „Ne savais-tu pas, lui demanda le calife, que la religion ne permet pas de faire ce que tu as fait? — Non, lui répondit l'autre, je l'ignorais complètement, et j'avoue que je ne vois rien de répréhensible dans l'acte que vous blâmez. — Le texte de la loi est formel, cependant. Répudie sur-le-champ l'une des deux soeurs, ou je te coupe la tête. — Parlez-vous sérieusement? — Très-sérieusement. — Eh bien, c'est alors une détestable religion que celle qui défend de telles choses, et jamais je n'en ai retiré aucun avantage!" Duidelijk komt hierin uit, dat de bedoelde adat niet algemeen bestond. Dit is trouwens ook uit de zooeven aangehaalde qorânplaats op te maken. Het huwen met twee zusters is verboden الا ما قد سلف „behalve hetgeen reeds geschied is". Voor hem dus, die vóór de uitvaardiging van het verbod, zich met twee zusters had verbonden, had het voorschrift geene terugwerkende kracht. — Zoo kunnen er zeker meerdere voorbeelden worden aangevoerd, ten bewijze dat de zeden en gewoonten bij de verschillende stammen in de djâhilîja zeer uiteenliepen.

Leiden, December 1883.
